

Änglar i Korinth

En analys av bakgrunden och innebörden av Paulus referenser till
änglar i Första Korinthierbrevet

BV232, C-uppsats i Nya Testamentets exe-
getik, 15hp Rikard Holst
Examinator: Tommy Wasserman
Handledare: Mikael Tellbe
Examinationsdatum: 2017-05-31

Abstract

The main purpose of this essay is to examine the background of Paul's references to angels in the First Corinthians. This is primarily done by analyzing the word ἄγγελος in First Corinthians 4:9; 6:3; 11:10 and 13:1. Thereafter the word is analyzed in the Hellenistic and Jewish contexts. My conclusion is that Paul uses the references to angels to correct the congregation's view on angels and spirituality. The congregation has misinterpreted Paul's teaching of being a new creation in Christ and has adopted a belief in an "angelification" through the baptism to Christ and the reception of the Spirit. I also conclude that this view on angels and spirituality is the result of Jewish influences within the congregation and Hellenistic impact from the surrounding society.

Keywords: *Angels, ἄγγελος, Paul, 1 Corinthians, angelification, angelology, spirituality.*

Förkortningar

AB	The Anchor Bible
BDAG	A Greek English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature
BNTC	Black's New Testament Commentary
DPL	Dictionary of Paul and his Letters
BECNT	Baker Exegetical Commentary on the New Testament
GDT	Global Dictionary of Theology
NCBC	New Century Bible Commentary
NICNT	New International Commentary on the New Testament
TDNT	Theological Dictionary of the New Testament
WUNT	Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament

Innehåll

ÄNGLAR I KORINTH.....	1
ABSTRACT.....	1
<i>Förkortningar</i>	<i>1</i>
INNEHÅLL	1
KAPITEL 1: INLEDNING	3
1.1 INLEDNING.....	3
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	3
1.3 MATERIAL OCH AVGRÄNSNINGAR	3
1.4 METOD OCH DISPOSITION	4
1.5 FORSKNINGSÖVERSIKT.....	4
1.5.1 Synen på änglar i Första Korinthierbrevet.....	4
1.5.2 Sammanfattning	6
KAPITEL 2: TEXTANALYS.....	7
2.1 HISTORISK KONTEXT.....	7
2.1.1 Församlingen i Korinth	7
2.2 ANALYS AV FÖRSTA KORINTHIERBREVET 4:9.....	8
2.2.1 Änglar som bild för det himmelska	9
2.2.2 Änglar som bild för det andliga.....	9
2.2.3 Missuppfattad eskatologi.....	10
2.2.4 Goda eller onda änglar?.....	10
2.2.5 Sammanfattning	11
2.3 ANALYS AV FÖRSTA KORINTHIERBREVET 6:3.....	11
2.3.1 Änglar som världens domare	12
2.3.2 Korinthierna ska döma änglarna.....	12
2.3.3 Änglar som förebilder.....	14
2.3.4 Onda eller goda änglar?.....	15
2.3.5 Sammanfattning	15
2.4 ANALYS AV FÖRSTA KORINTHIERBREVET 11:10.....	16
2.4.1 Änglar som begrepp för kyrkans ledare	16
2.4.2 Änglar som observatörer.....	17
2.4.3 Goda änglar som tillber.....	17
2.4.4 Änglar som förebilder.....	18
2.4.5 Onda änglar	20
2.4.6 Sammanfattning	20
2.5 ANALYS AV FÖRSTA KORINTHIERBREVET 13:1.....	21
2.5.1 Ett vackert språk	21
2.5.2 Änglars språk som tecken på andlighet	22
2.5.3 Änglars språk som en retorisk överdrift	24
2.5.4 Sammanfattning	24
KAPITEL 3: ÄNGLAR I JUDISK OCH HELLENISTISK KONTEXT.....	26
3.1 JUDISK OCH HELLENISTISK ANGELOLOGI.....	26
3.2 BETYDELSEN AV ÄNGLAR INOM DEN JUDISKA OCH HELLENISTISKA KONTEXTEN	27
3.3 ÄNGLAR I JUDISK LITTERATUR.....	27
3.3.1 Änglar som Guds sändebud.....	27
3.3.2 Änglar som Guds medskapare	28
3.3.3 Änglar som domare.....	28
3.3.4 Änglar och kvinnor	28
3.3.5 Änglar som förebilder.....	29
3.3.6 Människans änglablivande	29

3.3.7 Änglars tungomål.....	30
3.3.8 Sammanfattning	31
3.4 ÄNGLAR HOS FILON AV ALEXANDRIA	31
3.4.1 Änglarna hjälper människan att återförenas med Gud	31
3.4.2 Andliga människor	32
3.4.3 Sammanfattning	33
3.6 GREKISK LITTERATUR.....	33
3.6.1 Corpus Hermeticum.....	34
3.6.2 Sammanfattning	34
KAPITEL 4: DISKUSSION OCH SLUTSATS.....	35
4.1 ÄNGLARNA I KORINTH.....	35
4.1.1 Änglareferenser som svar på en andlig ledarskapskris	35
4.1.2. Ny människa och änglablivande	37
4.1.3 Överdriven andlighet i Korinth	41
4.2 SLUTSATS	44
4.3. VIDARE FORSKNING	44
LITTERATURFÖRTECKNING.....	45
PRIMÄRKÄLLOR	45
SEKUNDÄRKÄLLOR.....	45

Kapitel 1: Inledning

1.1 Inledning

I Första Korinthierbrevet talar Paulus om änglar vid 4 tillfällen jämfört med 3 gånger i Galaterbrevet, 2 gånger i Andra Korinthierbrevet och Första Timotheosbrevet samt 1 gång i Romarbrevet, Kolosserbrevet och Andra Thessalonikerbrevet.¹ Men vad är bakgrunden, innebörden och anledningen till Paulus relativt höga frekvens av omnämnande av änglar i Första Korinthierbrevet? Inte så många svar har getts på dessa frågor i forskningslitteraturen. Min förhoppning är därför att denna uppsats ska ge en ökad insikt om orsakerna till korinthisernas intresse för änglar och förhoppningsvis ett bidrag till den pågående diskussionen.

Denna diskussion kring änglareferenserna i Första Korinthierbrevet har framförallt handlat om två frågor: Vad menar Paulus när han talar om änglar? Syftar Paulus på goda eller onda änglar?²

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att undersöka bakgrunden, innebörden och anledningen till Paulus relativt höga frekvens av referenser till änglar i Första Korinthierbrevet. För att uppnå detta syfte kommer jag att fokusera på de texter i brevet som omnämner änglar (1 Kor 4:9; 6:3; 11:10 och 13:1). Med utgångspunkt från dessa texter vill jag försöka besvara följande fråga: Vad är anledningen till att Paulus refererar till änglar i Första Korinthierbrevet? Jag kommer även att ställa underfrågan: Vilken roll och betydelse hade änglar i den samtida judiska och hellenistiska kontexten?

1.3 Material och avgränsningar

För att uppnå mitt syfte och besvara mina frågeställningar kommer jag använda mig av relevant primär- och sekundärlitteratur. Primärlitteraturen kommer i huvudsak bestå av bibeltexter som kan bidra till en ökad förståelse av ämnet samt utdrag ur den tidiga kristna skriften *Första Klemensbrevet*. När det gäller relevanta bibeltexter kommer Första Korinthierbrevet 4:9; 6:3; 11:10 och 13:1 stå i centrum för analysen men även andra delar av den paulinska litteraturen som kan ge ökad förståelse av ämnet. Jag kommer inte ta ställning i författarskapsfrågorna till de enskilda Paulusbreven, utan ser dem samtliga som paulinska, dvs att de samtliga i någon mening, direkt eller indirekt, härrör från aposteln Paulus.

¹ Änglar omnämns i 1 Kor 4:9; 6:3; 11:10; 13:1.

² Garland 2003, 526–527.

Sekundärlitteraturen kommer främst att bestå av teologiska och exegetiska uppslagsverk, exegetiska kommentarer, ordböcker samt vetenskapliga artiklar.

På grund av uppsatsens begränsade omfattning kommer jag endast bearbeta änglar i Första Korinthierbrevet. Jag kommer inte göra någon djupanalys av Kolosserbrevet där församlingen också verkar ha ett intresse för änglar. Inom forskningen råder det mer eller mindre konsensus om att Paulus skrev i polemik mot att församlingen i Kolossai praktiserade ängladyrkan.³ Inte mycket i forskningen när det gäller Första Korinthierbrevet pekar på att samma problem skulle råda i församlingen i Korinth. När det gäller analysen av den hellenistisk judiska bakgrundskontexten kommer jag att primärt fokusera på begreppets betydelse inom Qumranlitteraturen och den pseudepigrafiska litteraturen samt Filons skrifter.

1.4 Metod och disposition

I min analys kommer jag att använda mig av en historisk-kritisk metod. För att uppnå syftet med min uppsats kommer jag att dels göra en textanalys av de texter i Första Korinthierbrevet där ordet ἄγγελος förekommer, samt en analys av samtida föreställningen av änglar i judiska och hellenistiska källor. Kapitel 2 kommer bestå av en textanalys av begreppet utifrån de aktuella texterna i Första Korinthierbrevet. I samma kapitel kommer jag först att göra en kortare beskrivning av den historiska kontexten. Till följd av observationerna från textanalysen kommer jag att analysera begreppet inom den judisk-hellenistiska kontexten (kapitel 3). Till sist följer en avslutande diskussion och slutsats (kapitel 4).

1.5 Forskningsöversikt

1.5.1 Synen på änglar i Första Korinthierbrevet

När det kommer till Paulus frekventa användning av begreppet ”änglar” i Första Korinthierbrevet är det, som vi ska se, svårt att hitta generella förklaringar. Det är lättare att finna olika teorier kring varför änglar lyfts fram i enskilda textställen i den moderna bibelvetenskapen.

I slutet av 1800-talet menade Frédéric Godet i sin bok *Inledning till Pauli bref* att Paulus refererade till änglar i Första Korinthierbrevet för att understryka hur korinthiska ständigt var övervakade av Guds osynliga vittnen som skulle ge akt på hur korinthiska levde sina liv.⁴

Charles Kingsley Barrett menar i sin kommentar *A Commentary on the First Epistle to the Corinthians* (1968) att änglareferenserna grundar sig på att korinthiska sökte behaga änglarna ef-

³ Nkansah-Obrempong 2008, *GDT*, 1:38.

⁴ Godet 1894, 285.

tersom de fungerade som korinthisernas skyddsänglar.⁵ Barrett menar att ängladyrkan skulle kunna vara ett resultat av församlingens höga syn på tungotalet och församlingens iver att bli som änglarna.⁶

Gordon Fee menar i sin kommentar *The First Epistle to the Corinthians* (1987) att änglareferenserna fungerade som en korrigerande av korinthisernas skeva syn på andlighet. Fees grundar sin teori på att korinthiserna, i sin iver att söka andlighet, försökte bli och vara som änglar.⁷ I *I Corinthians* (2003) ansluter David E. Garland sig till denna teori eftersom tungotalet, ”att tala änglars språk” (13:1), verkade vara eftersträfvansvärt inom församlingen.⁸ Denna teori ifrågasätts dock av Frederick F. Bruce, som i sin kommentar *The New Century Bible Commentary I & II Corinthians* (1971) hävdar att inget stöd ges för detta i brevet.⁹ Han lutar snarare åt teorin att Paulus vände sig mot korinthisernas överbetoning av änglarna som församlingens skyddsänglar.¹⁰

Joseph A. Fitzmyer menar i sin kommentar *First Corinthians* (2008) att en möjlig teori är att änglareferenserna fungerade som en illustration över hur korinthisernas konflikter betraktades av såväl synliga (människor) som osynliga varelser (änglar).¹¹

Hans Conzelmann tycker sig inte se något underliggande syfte med Paulus änglareferenser utan understryker istället i sin kommentar *I Corinthians* (1975) att Paulus använder änglabegreppet på ett sätt som både skulle kunna förstås av en person med hellenistisk bakgrund så väl som en med judisk bakgrund.¹² Charles Hodge instämmer i detta påstående och landar i slutsatsen i *Commentary on the First Epistle to the Corinthians* (1975) att begreppet alltid bör tolkas som goda änglar till skillnad från hur de framställs i exempelvis Andra Korinthiserbrevet 12:7 (”Sätans ängel”).¹³

Francois Tolmie menar i sin artikel ”Angels as Arguments? The Rhetorical Function of References to Angels in the Main Letters of Paul” (2011) att Paulus enbart använder änglareferenser i sina brev som en retorisk överdrift för att driva sin argumentation.¹⁴

Guy Williams understryker i sin bok *The Spirit World in the Letters of Paul the Apostle* (2009) att Paulus primära anledning till varför han generellt skriver om änglar grundar sig i att församlingen verkade ha ett stort intresse för änglar. Williams menar vidare att personer i församlingen

⁵ Barrett 1968, 254.

⁶ Barrett 1968, 300.

⁷ Fee 1987, 175.

⁸ Garland 2003, 611.

⁹ Bruce 1971, 125.

¹⁰ Bruce 1971, 106.

¹¹ Fitzmyer 2008, 219.

¹² Conzelmann 1975, 221.

¹³ Hodge 1972, 72.

¹⁴ Tolmie 2011, 6–7.

trodde att de blivit förvandlade till änglar genom en ”angelification” i och med dopet till Kristus och mottagandet av Anden.¹⁵

1.5.2 Sammanfattning

Av denna forskningsöversikt framgår det att forskare angett olika förklaringar till att Paulus är intresserad av änglar i Korinth. Forskarna verkar eniga i att det råder ett intresse för änglar i församlingen, men frågan som kvarstår är varför det är så intressant med änglar i Korinth? Varför refererar Paulus till änglar i sitt brev till korinthiserna?

¹⁵ Williams 2009, 117.

Kapitel 2: Textanalys

2.1 Historisk kontext

Korinth var under Paulus tid en ekonomiskt viktig stad på grund av att den kontrollerade såväl båttrafik som inrikestrafiken mellan Italien och Asien.¹⁶ Detta resulterade i att Korinth snabbt fick en blandad etnisk population bestående av allt från romerska friherrar, grekiska infödda medborgare samt invandrare från öst och väst. Det fanns även en väl etablerad judisk kommunitet. Trots den stora etniska blandningen var staden starkt styrd av romarna och medborgarna räknades som romerska medborgare.¹⁷ Detta visar sig bland annat i Apostlagärningarna när Paulus besökte staden. Judarna grep då honom och drog honom inför den romerska domstolen (Apg 18:12).

Med en blandad befolkning kom också ett stort utbud av nya kulturella, religiösa och filosofiska inslag. Det förekom bland annat avgudafestivaler som ofta förknippades med olika sexuella uttryck.¹⁸ Framför allt var Afroditestemplet en viktig del i korinthiernas religiösa liv. Hon ansågs vara kärlekens, skönhetens och fertilitetsgudinna samt beskyddarinna över sjöfarten.¹⁹ Ett stort utbud av olika gudar ledde dock till en ökad synkretism då folken inte enbart tillbad sina egna gudar utan också tillbad främmande gudar.²⁰ Främmande gudar betraktades ändå aldrig som ett hot mot de befintliga så länge kejsarkulten också praktiserades.²¹

2.1.1 Församlingen i Korinth

Paulus besökte Korinth under sin andra missionsresa cirka år 51–52 och stannade där ungefär ”i ett och ett halvt år och undervisade dem i Guds ord” (Apg 18:11). Han var under sin första tid ”helt upptagen med att predika ordet och vittna för judarna att Jesus är Messias” (Apg 18:5).²² Detta medförde att flera judar kom till tro på Kristus bland annat synagogföreståndaren Krispus och hela hans familj (Apg 18:8). Men flera greker kom också till tro på Kristus (Apg 18:4). Församlingen bestod av en samling människor med olika etniska och socioekonomiska bakgrunder. Det fanns rika och fattiga, personer med hög social status och personer med låg status. Församlingen verkade primärt bestå av greker och människor med låg status eftersom inte många ”var visa om man ser till det yttre, inte många var mäktiga, inte många av förnäm släkt” (1 Kor 1:26). En sådan blandning av

¹⁶ Fee 1987, 1.

¹⁷ Garland 2003, 3.

¹⁸ Witherington 1995, 13.

¹⁹ Witherington 1995, 12.

²⁰ Fitzmyer 2008, 33.

²¹ Koester 1980, 363.

²² Jag utgår från Folkbibeln 98s översättning om inget annat anges.

människor med etniska och socioekonomiska bakgrunder orsakade olika problem med splittringstendenser, schismer och sociala grupperingar.²³ Problemen uppstod efter det att Paulus hade lämnat församlingen.²⁴ Första Korinthierbrevet skrevs förmodligen år 54–55 och behandlar bland annat olika problem i församlingen.

Olika teorier har genom historien presenterats kring hur de olika problemen kan ha uppstått. En teori grundar sig på den segregering som uppstått till följd av att människor med olika kulturella bakgrunder och socioekonomiska klasser kom samman. Korinthiserna delade in sig i olika partier och höll sig till olika lärare (1 Kor 1:10–12). Paulus riktar sig till dessa lärare och undrar: ”Var är de visa? Var är de skriftlärda? Var är den här världens ordvrängare?” Dessa partibildningar ledde också till tydliga uppdelningar som får Paulus att undra: ”är då Kristus delad?” (1 Kor 1:13).

Vidare i Första Korinthierbrevet 7 uppmanar Paulus de som har en låg ställning inte ska sörja över detta utan istället förstå att det är värdefullare att vara kallad, friköpt av Gud (1 Kor 7:20–24). I Första Korinthierbrevet 8–10 talar Paulus om ”säkra” och ”osäkra” om hur de rika verkar uppfatta sig själva ha en särställning jämfört med människor från de lägre samhällsklasserna. Denna blandning av rika och fattiga människor i församlingen ledde bland annat också till att vissa roffade åt sig av maten och drycken under nattvarden medan vissa lämnades hungriga (1 Kor 11:17–22).

I församlingen fanns det olika slags frågor som Paulus vill gå tillrätta med. Det verkar ha handlat om äktenskap, skilsmässa och singelliv (1 Kor 7), avgudaofferkött (1 Kor 8–10), nattvardsfirande (1 Kor 10, 11), bruket av nådegåvor (1 Kor 12–14) samt synen på uppståndelsen (kapitel 15).

2.2 Analys av Första Korinthierbrevet 4:9

”Det verkar som om Gud hade ställt oss apostlar sist, som vigda åt döden. Vi har blivit ett skådespel för världen, för både änglar och människor.”

I detta textavsnitt ifrågasätter Paulus korinthisernas föreställning om andligt liv (1 Kor 4:6–13). Han understryker att sant apostlaskap innebär lidande i den här världen (1 Kor 4:11–13). Lidandet som apostlarna får utstå blir till ett skådespel för ”både änglar och människor”.²⁵ Detta är ett skådespel som går rakt emot stoikernas världsbild som talar om människans kall att leva ett liv fritt från bekymmer och lidande.²⁶

²³ Conzelmann 2000, 14.

²⁴ Fee 1987, 5.

²⁵ Fee 1987, 175.

²⁶ Barrett 1968, 110.

2.2.1 Änglar som bild för det himmelska

Thiselton presenterar en teori kring bakgrunden och innebörden till Paulus referens till änglar i detta textavsnitt grundar sig på att Paulus använder sig av änglar som en bildlig beskrivning av det himmelska. Teorin grundar sig bland annat på hur Paulus använder begreppet ”änglar” i Romarbrevet 8:38. Änglar presenteras i denna text tillsammans med människor eller furstar som en heltäckande beskrivning av en kosmisk verklighet.²⁷ Paulus använder änglar på liknande exempel i Galaterbrevet i sin beskrivning av ifall ”det än vore vi själva (människor) eller en ängel från himlen som predikade evangelium för er i strid med vad vi har predikat, så skall han vara under förbannelse” (Gal 1:18).

Frédéric Godet menar vidare att Paulus använde änglarna på ett sarkastiskt sätt för att bildligt beskriva hur korinthiserna och apostlarna hade blivit ett skådespel för hela världen, för det synliga (människor) men också det osynliga (änglar).²⁸ David E. Garland utvecklar denna tes. Han menar att Paulus både skriver om världen och änglar för att peka på hur skådespelet innefattar hela den kosmiska verkligheten, både den världsliga och den andliga.²⁹ Fokus verkar därför, enligt Garland, ligga mer på en helhetsbeskrivning jämfört med Godets uppdelning mellan synligt och osynligt. Gerhard Kittel utvecklar denna teori genom att änglarna symboliserar det himmelska och att skämma ut sig inför dem är det samma som att skämma ut sig inför alla som bor i himlen.³⁰

2.2.2 Änglar som bild för det andliga

Gordon Fee presenterar en annan teori som handlar om att änglarna symboliserar det andliga och andlighet. Teorin grundar sig på Första Korinthierbrevet 4 där Paulus verkar utmana korinthiserna i en slags andlig duell. Han målar upp scenariot hur apostlarna betraktas som ett skådespel inför människor och de andliga. I jämförelse med korinthisernas syn på andlighet framstår Paulus och apostlarna i raka motsatsen: ”Vi är dårar för Kristi skull, ni är kloka i Kristus. Vi är svaga, ni är starka. Ni är aktade, vi är föraktade” (vers 10). Paulus ger intrycket att korinthiserna själva uppfattar sig vara andliga och skryter om detta och bevisar detta i ord. De skryter över ledare (vers 6) och en del uppfattas som uppblåsta människor (vers 19). Det skulle kunna vara dessa personer som Paulus hänvisar till när han talar om änglar. Paulus vill vidare, enligt Fee, gå tillrätta med dessa andliga människor och visa att andlighet inte visas genom ord (λόγος) i skryt och övertygelse utan i Guds kraft (δύναμις) och handling.³¹ Änglareferensen skulle därför, utifrån detta bibelavsnitt, kunna syfta på en korrigering av det andliga ledarskapet eller en syn på andlighet. En sådan andlighet och and-

²⁷ Thiselton 2000, 360.

²⁸ Godet 1894, 272.

²⁹ Garland 2003, 140.

³⁰ Kittel, *TDNT*, 1:83

³¹ Fee 1987, 191.

ligt ledarskap ifrågasätter Paulus och kallar det snarare uppblåst, eftersom det grundar sig mer på skryt än handling.

Anthony C. Thiselton ansluter sig till denna teori gällande att änglarna skulle symbolisera det andliga eftersom Paulus verkar illustrera hur han och de andra apostlarnas gärningar blir betraktade och bedömda utifrån korinthisernas egen syn på apostlaskap och andlighet.³²

2.2.3 Missuppfattad eskatologi

Daniel G. Reid betonar att änglareferensen skulle kunna symbolisera en kritik mot stoiska influenser i församlingen. Detta grundar Reid på församlingens iver efter andlighet trots att de redan är kungar i Guds ögon (1 Kor 4:8).³³ Detta skulle i så fall kunna grunda sig på stoiska influenser och att korinthiserna har missuppfattat Paulus eskatologi.³⁴

Denna teori grundar sig på Första Korinthierbrevet 4:8 där korinthiserna redan nu uppfattar sig vara mätta, rika och kungar. I tron på Kristus och mottagandet av Anden ansåg de sig redan ha blivit fullkomliga. Sådana tankegångar har tydliga stoiska och protognostiska influenser eftersom stoicismen betonar att andlighet handlar om att göra sig fri från vardagens bekymmer och det som begränsar människan.³⁵ Missuppfattningen ligger därmed i att de redan ansåg sig vara fullkomliga, som en ny skapelse i Kristus redan nu på jorden, ett liv utan bekymmer och begränsningar.

Barrett och Conzelmann betonar dock att kritiken mot de stoiska tankegångarna riktades mot hur stoikerna menade att människan skulle sträva efter att leva på ett sätt som var värdigt och beundransvärt för Gud att beskåda.³⁶ Paulus syftade därför istället på skådespelet vid den romerska teatern och de som var dömda till döden.³⁷ Utifrån en sådan beskrivning kan Paulus kritik snarare ha riktat sig mot korinthisernas missuppfattning och strävan att imponera på Gud och änglarna.

2.2.4 Goda eller onda änglar?

Charles Hodge betonar att när änglar omnämns utan något särskilt epitet bör de tolkas som goda änglar.³⁸ Kittel pekar dock på att Första Korinthierbrevet 4:9 kan bygga på hur Jobs lidande sågs som ett skådespel inför både Guds söner och Satan, ett skådespel för både goda och onda (Job 2:1–

³² Thiselton 2000, 360.

³³ Reid, *DPL*, 6:21.

³⁴ Garland 2003

³⁵ Conzelmann 1975, 87.

³⁶ Barrett 1968, 110.

³⁷ Conzelmann 1975, 88–89.

³⁸ Hodge 1972, 72.

3).³⁹ Detta skulle i så fall kunna röra sig om både goda och onda änglar som betraktade apostlarnas lidande.

Francois D. Tolmie understryker dock att när änglar nämns utifrån bilden av en arena där människor plågas till döds, kan det röra sig om onda änglar som vill se på när människorna lider. Tolmie betonar samtidigt att änglarna också skulle kunna stå för en motbild till de ondskefulla människorna.⁴⁰

Utifrån textavsnittet är det svårt att bestämma huruvida Paulus syftar på goda eller onda änglar eftersom det inte verkar vara en viktig detalj i användningen av änglareferensen i denna vers.

2.2.5 Sammanfattning

I denna vers framgår det hur Paulus vill gå tillrätta med korinthisernas syn på andlighet och möjligtvis andligt ledarskap. Detta textavsnitt skulle därmed handla om en tillrättavisning av korinthisernas syn på andlighet och andligt ledarskap. Kanske kunde det också funnits de som ansåg sig vara andligare än Paulus, personer som Paulus liknar vid skrytsamma och uppblåsta. Jag anser därmed att en möjlig anledning och bakgrund till änglareferensen skulle kunna vara att Paulus syftar på dessa skrytsamma och uppblåsta personerna som han titulerar ”änglar”. Om Paulus ledarskap inte skulle vara tillräckligt andligt skulle han riskera att skämma ut sig inför både människor och änglar, några som korinthiserna var måna att imponera på och till och med efterlikna.⁴¹ Vi återkommer till detta i uppsatsens slutdiskussion.

2.3 Analys av Första Korinthierbrevet 6:3

”Vet ni inte att vi skall döma änglar? Skall ni då inte kunna döma i vardagliga ting?”

Även i detta textavsnitt går Paulus till angrepp mot korinthisernas stolthet. Han gör det genom att ta vid där han slutade sin tidigare argumentation (1 Kor 5:11–13) där han klargjorde att korinthiserna inte ska bry sig om dem som står utanför gemenskapen och bedriver otukt utan fokusera på dem som är innanför gemenskapen. I Första Korinthierbrevet 6:1–11 riktar han sin kritik mot dem som drar konflikterna inom församlingen till stadens domstolar. Paulus tillrättavisar dem med en mängd frågor där återigen referenser till änglar dyker upp. Fee menar att Paulus, utifrån sin judiska bakgrund, använder sig av Daniels apokalyptiska eskatologi i Daniel 7:22, där det beskrivs hur domen

³⁹ Kittel, *TDNT*, 1:79.

⁴⁰ Tolmie 2011, 3.

⁴¹ Se 2.3.3, 2.4.4 och 2.5.2.

ska falla till förmån för den Högstes heliga.⁴² Änglareferensen skulle därmed kunna syfta till att illustrera hur korinthiserna har en viktig del i den slutliga domen. I detta textavsnitt målar Paulus därför upp den eskatologiska slutscenen där de troende ska triumfera med Kristus.

Utifrån detta textavsnitt har ett flertal olika teorier lyfts fram angående bakgrunden och innebörden av Paulus referens till änglar.

2.3.1 Änglar som världens domare

Barret presenterar en teori som grundar sig på den judiska förståelsen av änglar som världens domare.⁴³ Denna teori bygger på att korinthiserna drog sina tvister inför hedniska domstolar. Paulus beskriver i de första två verserna hur korinthisernas beteende verkar stå i kontrast till den eskatologiska domen av de heliga. Han undrar hur de vågar gå tillrätta med någon inför de orättfärdiga och inte inför de heliga (vers 1). De heliga ska ju döma världen (vers 2). Utifrån dessa verser är det möjligt att tolka änglarna i vers 3 som de som vakar över folken och nationerna men att dessa är underordnade de heliga. Barret betonar att det största problemet med att korinthiserna drar sina tvister till städernas domstolar är att dessa är underordnade änglarna, änglar som korinthiserna själva ska döma vid tidens slut.⁴⁴ Att domstolarna skulle vara underordnade änglarna syftar på uppfattningen om änglar som beskyddare av nationerna, där nationerna, världens stater och därigenom domstolarna är underordnade de osynliga änglakrafterna. I denna text (i kontrast till 1 Kor 4:9) ges änglarna en annan roll vid den sista tiden. Paulus beskriver tidigare (1 Kor 4:9) hur han och apostlarna var satta till ett skådespel för både människor och änglar. Där framställs de som likställda men vid tidens slut kommer änglarna att bli dömda av människan.⁴⁵

Dock finns det forskare, exempelvis Dietmar Neufeld, som vänder sig mot denna tes med motiveringen att Paulus egentligen endast riktade sin kritik mot att korinthiserna vände sig till hednadomstolar istället för att ta itu med problemen inom församlingen. Om Paulus verkligen hade syftat på änglarna som vakar över staterna och domstolarna hade han uttryckt sig tydligare kring detta, menar Neufeld.⁴⁶

2.3.2 Korinthiserna ska döma änglarna

En del forskare menar att änglarna i detta textavsnitt fungerar som en upptrappning av Paulus argumentation kring att korinthiserna drar varandra inför domstolar. En sådan retorisk upptrappning är

⁴² Fee 1987, 202.

⁴³ Se 3.3.3.

⁴⁴ Barrett 1968, 136–137.

⁴⁵ Garland 2003, 202–203.

⁴⁶ Neufeld 2000, 397.

bara möjlig om korinthiserna har änglarna som någon form av ideal.⁴⁷ Detta motiveras utifrån Paulus betoning i Första Korinthisbrevet 6:3 av att om korinthiserna nu verkligen besitter den höga visdom som de strävar efter, då borde de också förstå att de en dag ska döma änglarna.⁴⁸ Upptrappningen i Paulus argumentation bygger på föregående vers 2, där han klargör att de heliga skall döma världen vilket föranleder att korinthiserna också, i vers 3, ska döma änglarna.

Hoskins menar att vers 3 är ett unikt uttalande från Paulus som visar hur hans syn på änglar snarare är kopplad till hans kristologi och ecklesiologi än till hans judiska bakgrund. Detta motive-
rar han utifrån Paulus resonemang att även de troende ska döma änglar. Detta var något som enligt den judiska traditionen var förbehållet Gud.⁴⁹ I *Första Henoksboken* 48:9 står det att ”Jag (Gud) ska kasta dem (de ogudaktiga änglarna) i elden som hö och kasta dem som bly i vattnet.”⁵⁰ Det mest svårtolkade i Första Korinthisbrevet 6:3 är dock hur den slutgiltiga domen, som tidigare var förbe-
hållen Gud, nu också gäller korinthiserna. Garland och Fee hävdar att Paulus syftade på Daniels apokalyptiska skildring av den sista tiden i Daniel 7:22.⁵¹ Denna text ger dock aldrig en närmare beskrivning av vilka den Högstes heliga syftar på: det kan röra sig om både israeliter och änglar.⁵² *Första Henoksboken* 1:9 nämner också ”de heliga”, men där handlar det tydligt om änglar och inte människor. Att Paulus nu istället liknar korinthiserna vid ”de heliga” kan vara förståelsen av hur Jesus lovar att lärjungarna ska döma Israels tolv stammar (Matt 19:28; Luk 22:30). Detta betyder vidare att församlingen, som Kristi kropp, får vara med och fälla den slutgiltiga domen.

Att korinthiserna ska döma änglarna kan också röra sig om att vara ”iklädda Kristus” och ”i Kristus” (Gal 3:26–28). Att vara döpt till Kristus och en del av hans kropp skulle därmed kunna innebära att församlingen får ta del av något som endast Gud har rätt till, nämligen att döma änglar. Även Thiselton för detta resonemang då han menar att brevets klimax gällande den slutliga domen finns i Första Korinthisbrevet 15:24. Här talas det om hur Kristus överlämnar riket åt Gud, Fadern, först efter att han gjort slut på varje välde, makt och kraft. Thiselton menar utifrån denna text att människans varande i Kristus leder till att hon också har del i Kristi slutgiltiga dom, en dom som därmed korinthisern har del i.⁵³ Församlingen i Korinth får därmed rätten att döma änglarna eftersom de tillhör Kristus och Kristus är i dem. Därför får korinthiserna också regera och döma tillsammans med Gud.

⁴⁷ Fee 1987, 175.

⁴⁸ Godet 1894, 275.

⁴⁹ Hoskins 2001, 297.

⁵⁰ Egen översättning från engelsk översättning av J. Charlesworth.

⁵¹ Garland 2003, 202; Fee 1987, 202.

⁵² Garland 2003, 202.

⁵³ Thiselton 2000, 431.

2.3.3 Änglar som förebilder

Från Första Korinthierbrevet 4:9 framkom en tes rörande en missuppfattad eskatologi i församlingen. Samma tes finns även i anslutning till Första Korinthierbrevet 6:3 och som är kopplad till att de troendes ska döma änglarna. Guy Williams betonar dock hur de troendes dom över änglar sker först efter en så kallad "angelification".⁵⁴ Han menar att både församlingen och Paulus tänker sig att de troende en dag blir förvandlade till änglar vid Jesu återkomst. Detta grundar Williams på Första Korinthierbrevet 15:51, där det omtalas hur de troende vid parousin kommer att förvandlas. Denna uppfattning om änglablivande kan också höra ihop med korinthisernas syn på andlighet. Men problemet verkar vara att korinthiserna redan trodde att de blivit förvandlade till änglar genom tron och dopet till Kristus samt genom mottagandet av Anden. Denna uppfattning kan ligga till grund för att Paulus i Första Korinthierbrevet 4 ironiskt kallar en del av korinthiserna för uppblåsta och skrytsamma. Detta skulle kunna motiveras utifrån att Paulus vidare i 6:5 fortsätter med att ifrågasätta församlingens höga syn på visdom genom att ställa den ironiska frågan: "Finns det ingen förständig bland er, någon som kan bli skiljedomare mellan bröder?" Fee menar att denna ironiska fråga är en korrigering av korinthisernas höga syn på änglar och andlighet.⁵⁵ Fee grundar detta på hur korinthiserna låter sig dömas av änglarna i städernas domstolar samtidigt som de i själva verket står över änglarna. Problemet är därför inte de hedniska domstolarna. Problemet är snarare att Guds heliga bråkar med varandra (vers 7), dessa som strävar efter att bli andliga.

Om änglarna fungerade som andliga förebilder för korinthiserna, skulle vers 9–11 kunna uppfattas som Paulus korrektiv av korinthisernas felaktiga bild av att vara ängel eller helig. Paulus förmanar dem att inte vara orättfärdiga (vers 9), otuktiga, avgudadyrkare, äktenskapsbrytare, utöva homoerotiska handlingar, stjäla, vara drinkare eller utsugare (10). Så levde en del av dem tidigare och de exempel Paulus nämner är sådana handlingar som också kunde leda till att den troende ställdes utanför den kristna gemenskapen.⁵⁶ Korinthiserna kunde inte i egen kraft bli heliga eller ängla-
lika utan helgelsen äger rum när de tvättats rena och förklaras rättfärdiga i herren Jesu Kristi namn (vers 11). Att vara andlig är därför bara möjlig genom att bli rentvättad av Kristus och förklarad rättfärdig i hans namn och inte i någon ängels. Paulus anspelning i vers 3 att människorna ska döma änglarna skulle därför kunna fungera som en korrigering av korinthisernas höga syn på änglarna: i själva verket är det de rättfärdiga i Kristus som är mäktigare än änglarna.

⁵⁴ Williams 2009, 118.

⁵⁵ Fee 1987, 235.

⁵⁶ Fitzmyer 2008, 250.

2.3.4 Onda eller goda änglar?

Även i anslutning till Första Korintherbrevet 6:3 diskuteras det huruvida Paulus syftar på goda eller onda änglar. Frågan är om änglarna som Paulus refererar till avser onda eller goda änglar?

Somliga forskare menar att det bör röra sig om onda änglar eftersom Paulus talar om änglar på ungefär samma sätt i Romarbrevet 8:38, vilket där tycks anspela på onda änglar. Enligt David Prior är änglarna ivriga i sin tillbedjan och i sitt betjänande av de heliga, men saknar den andliga visdom som bara uppenbaras i Jesus Kristus och på korset. Prior menar därför att det finns onda änglar som gör allt för att besitta den andliga visdomen, en strävan som en gång fick dem att uteslutas ur Guds närvaro. Det är dessa änglar som korintherna ska döma, menar Prior.⁵⁷ Heinrich A. Meyer menar dock att det bör röra sig om goda änglar, eftersom änglarna här inte anges med närmare specifikation.⁵⁸

Joseph A. Fitzmyer menar dock, liksom de flesta texttolkare, att Paulus hänvisar både till goda och onda änglaväsen.⁵⁹ Paul M. Hoskins påpekar att diskussionen huruvida änglarna är goda eller onda inte hör till det centrala i texten. Det centrala är istället att de varelser som anser sig tillhöra gruppen änglar kommer att dömas av de troende. Hoskins menar vidare att även människor som anser sig vara lika änglar också kommer att bli dömda av troende människor.⁶⁰

2.3.5 Sammanfattning

Det finns olika teorier bakom Paulus referens till änglar i Första Korintherbrevet 6:3. Paulus resonemang om att korintherna ska döma änglarna bygger i huvudsak på en judisk förståelse av änglar samt en eskatologisk tolkning att de troende ska döma och regera tillsammans med Gud.

Även i detta textavsnitt verkade det som att korinthernas höga syn på andlighet bidragit till att änglarna fungerade som andliga förebilder. Det skulle till och med kunna ha inneburit att korintherna trodde att de till slut kunde bli änglalika. Denna teori grundas på att Paulus tidigare talat om uppblåsta och skrytsamma personer. I detta textavsnitt fortsätter han att ironiskt fråga efter deras visdom. Han fortsätter med att peka på det som utmärker en andlig och helig människa, den som ska få ärva Guds rike (6:9–11). Något som är anmärkningsvärt är att Paulus även i detta textavsnitt verkar vilja tillrättavisa och korrigera korinthernas syn på andlighet och vad det innebär att vara rättfärdig i herren Jesu Kristi namn och i Guds Ande (6:11). Detta skulle kunna vara en möjlig korrigering av deras förståelse av vad det innebär att vara andlig eller änglalik.

⁵⁷ Prior 1985, 110.

⁵⁸ Meyer 1861, 135.

⁵⁹ Fitzmyer 2008, 252.

⁶⁰ Hoskins 2001, 296.

2.4 Analys av Första Korinthierbrevet 11:10

”Därför skall kvinnan ha en makt på huvudet för änglarnas skull.”

I detta textavsnitt tar Paulus sig an ett gudstjänstrelaterat problem. Problemet grundar sig i stort i att kvinnorna inte har ”en makt på huvudet” (ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς) under gudstjänsten. Det finns framför allt en diskussion angående betydelsen av begreppet ἐξουσία i denna vers. Möjliga översättningar är: ”utövande av makt”, ”auktoritet”, ”utövande av frihet” eller ”kvinnlig värdighet”.⁶¹ Olika tolkningar av bibelordet har presenterats där ἐξουσία kan röra sig om att ha ”en makt på huvudet” som markerade kvinnans ställning till mannen.⁶² Men begreppet kunde också handla om kvinnans rätt att underordna sig och visa värdighet.⁶³ Fee menar att ἐξουσία även kan tolkas som kvinnans rätt att själv få bestämma om hon vill täcka huvudet eller inte. Om kvinnan har friheten att inte täcka huvudet under gudstjänsterna, skulle det gå emot dåtidens kontext där kvinnan vanligtvis bar slöja i religiösa sammanhang.⁶⁴ Thiselton poängterar att änglareferensen verkar ha en stark koppling till ἐξουσία, eftersom det skulle vara för änglarnas skull som kvinnan bör ha en makt på huvudet för att underordna sig.⁶⁵ Utifrån den judiska synen på änglarna är kvinnan starkt kopplad till änglarna utifrån deras underordnande. Liksom änglarna är underordnade Gud, är kvinnan underordnad mannen.⁶⁶ Olika teorier har lyfts fram som svar till varför Paulus talar om änglar i denna vers. I de följande redogörs för det viktigaste.

2.4.1 Änglar som begrepp för kyrkans ledare

Hodge presenterar en möjlig teori som bygger på att Paulus med hänvisningen till änglar syftar på ledarskapet i kyrkan. Teorin grundas framförallt på Uppenbarelseboken 2, där sändebreven riktar sig till änglarna för de sju församlingarna. Änglarna skulle därför kunna symbolisera församlingens ledarskap. Hodge förespråkar denna teori eftersom den passar in i textens närmkontext.⁶⁷ Han motive-
rar detta utifrån att församlingens ledarskap eller ledare som kom på besök skulle betrakta eller snarare spionera på kvinnorna för att anmärka på dem till deras nackdel. Kvinnorna skulle därför lyda uppmaningen att bära ”en makt på huvudet” för sin egen skull för att slippa anmärkningar från församlingens ledarskap. En sådan tolkning passar även in på den hellenistisk judiska förståelsen av

⁶¹ Danker (red), *BDAG*, s.v. ἐξουσία. För fler tolkningsalternativ: se Thiselton 2000, 838–841.

⁶² Fitzmyer 2008, 417.

⁶³ Garland 2003, 525.

⁶⁴ Fee 1987, 520.

⁶⁵ Thiselton 2000, 838.

⁶⁶ Se 3.3.4.

⁶⁷ Hodge 1972, 211.

ἄγγελος (änglar) eftersom änglar uppfattades som Guds observatörer som rapporterade till Gud vad de sett och hört.⁶⁸

Fitzmyer ställer sig dock tveksam till denna teori och flera forskare idag avfärdar den helt.⁶⁹ Den största anledningen är att Paulus argumentation inte verkar handla om ledarskap utan snarare om en skapelseordning som människor på samma sätt som änglar behöver anpassa sig till. Liksom änglarna är underordnade Gud är kvinnan underordnad mannen.

2.4.2 Änglar som observatörer

Garland och Barret presenterar en teori om varför Paulus refererar till änglar som grundar sig på att änglarna observerade människorna. Att Paulus skulle syfta på att änglar som observatörer och rapportörer grundar sig på uppfattningen att änglar betraktar människan. I Lukasevangeliet 15:10 framgår det exempelvis att änglarna gläds över ”varje syndare som omvänder sig”, som om änglarna observerade människorna. Problemet med änglarna i denna vers, enligt Garland, är att det uppenbart finns ett budskap som korinthiserna förstod angående änglar men som inte är lika tydligt för dagens läsare. Garland och Barrett menar dock att Paulus ville påminna korinthiserna om att änglarna fungerade som Guds observatörer. Församlingen skulle därför tänka på hur de betedde sig under gudstjänsten ”för änglarnas skull” som observerade dem.⁷⁰

2.4.3 Goda änglar som tillber

Tesen att Paulus skulle syfta på goda änglar påminner på många sätt om tesen att det skulle handla om observerande änglar som rapporterade till Gud om eventuella anmärkningar. Skillnaden är att änglarna utifrån denna tes inte är passiva observatörer utan aktiva deltagare i den offentliga tillbedjan. Tesen grundar sig på Psalm 138:1, där det beskrivs hur tillbedjan äger rum inför änglarna. I Psalm 97:7 omnämns det att alla gudar skall tillbe Gud. Utifrån Tobits bok 12:12 och Uppenbarelseboken 8:3 betonas det vidare att änglarna också bär fram människornas böner inför Gud. Ifall änglarna förväntades bära fram människornas böner inför Gud var det viktigt att änglarna närvarade under gudstjänsterna. Men, understryker Garland, om det finns risk att änglarna kunde bli distraherade av kvinnor utan makt på huvudet hur mycket mer skulle då inte mannen bli distraherade av kvinnorna i sin tillbedjan?⁷¹ Fee landar också i denna slutsats men understryker hur det för korinthiserna måste ha funnits ett nära samband mellan ”makt” (ἐξουσία) och änglar. Han menar därför att ἐξουσία skulle kunna uppfattas som kvinnans frihet och fria val att välja huruvida hon ville täcka

⁶⁸ Se 3.3.3.

⁶⁹ Fitzmyer 2008, 417.

⁷⁰ Garland 2003, 528; Barrett 1968, 254.

⁷¹ Garland 2003, 529.

sitt huvud eller inte.⁷² Godet tillägger att det dock finns en risk att inte bara distrahera utan också kränka änglarna om de väljer att inte ha en makt på huvudet. Godet grundar det på att kvinnan borde underordna sig den gällande ordningen att kvinnor bär slöja under gudstjänster på samma vis som änglar täcker sina huvuden inför Gud.⁷³

Oavsett vilken funktion änglarna hade under gudstjänsten är flera forskare överens om att Paulus, liksom den judiska traditionen, såg änglar som närvarande när Gud tillbads. Även Robert Osei-Bonsu och Theophilus Gokah drar denna slutsats och understryker att det därför var viktigt att kvinnan visade vördnad under gudstjänsten, eftersom hon inte bara var närvarande bland män utan att hon även bad i Guds och änglars närvaro.⁷⁴

Änglarnas närvaro under gudstjänsterna har till och med lett fram till en förståelse av att människan aldrig kan profetera utifrån sig själv utan enbart av tillåtelse och genom änglarna.⁷⁵ Kvinnor utan makt på huvudet skulle därmed uppfattas som orena och ovärdiga att profetera. En sådan tolkning motsätter sig Fitzmyer med motivering att Paulus aldrig tidigare har talat om att kvinnor utan täckt huvud skulle anses vara orena eller att änglarna har auktoriteten över den profetiska gåvan.⁷⁶

2.4.4 Änglar som förebilder

Garland föreslår en annan teori som bygger på att änglarna verkade fungera som förebilder för korinthierna. Denna teori bygger på Jesaja 6:2, där serafim använder sina vingar till att täcka både sina ansikten och fötter. Garland menar att tesen egentligen grundar sig på ett underordnande där änglarna skyler sig för sina överordnade. Denna tes bygger därigenom på att kvinnan är underordnad mannen och ska skyla sig gentemot männen i församlingen, eftersom änglarna gör så gentemot Gud.⁷⁷ Garlands tes grundar sig i huvudsak på kapitlets inledande verser som leder fram till vers 10. Paulus argumenterar där kring sin syn på skapelseordningen där Kristus är varje mans huvud, att mannen är kvinnans huvud och att Gud är Kristi huvud (vers 3). Vidare menar Paulus att en man som ber eller profeterar med något på huvudet vanäras sitt huvud, det vill säga Kristus (vers 4). På samma sätt vanäras kvinnan mannen när hon ber eller profeterar utan något på huvudet (vers 5). Paulus argumenterar vidare hur denna skillnaden i skapelseordningen mellan man och kvinna inte ska grunda sig i ett förtryck utan i ära.⁷⁸ Mannen är Guds ära och kvinnan är mannens ära (vers 7). Vidare menar Paulus att kvinnan kommer från mannen och kvinnan skapades för mannens skull

⁷² Fee 1987, 520.

⁷³ Godet 1894, 285.

⁷⁴ Osei-Bonsu och Gokah 2012, 39.

⁷⁵ Fitzmyer 2008, 418.

⁷⁶ Fitzmyer 2008, 418.

⁷⁷ Garland 2003, 527.

⁷⁸ Fee 1987, 516.

(vers 8–9). Paulus vill därför korrigera korinthisernas syn på hur Gud äras. Om församlingen vill ära Gud så gör de det genom att följa skapelseordningen på samma vis som änglarna underordnar sig den. För änglarna verkar det primära vara att Gud äras.⁷⁹ Om nu änglarna fungerade som förebilder i församlingen behövde korinthiserna än mer sträva efter att ära Gud, på samma sätt som änglarna strävar efter att ära och upphöja Gud. Detta är en tes som bland annat Fitzmyer ansluter sig till eftersom den passar bra in i kontexten.⁸⁰

Utifrån ett nutidsperspektiv kan dock en sådan argumentation verka kvinnoförtryckande. Men Paulus verkar snarare vilja understryka hur det faktiskt råder en jämlikhet, även om det finns skillnader hos män och kvinnor. Detta visar sig inte minst i vers 11 där Paulus ställer den gamla skapelseordningen mot den nya skapelseordningen i Kristus, där mannen och kvinnan står i en inbördes beroendeställning till varandra. Det framgår där att ”kvinnan inte är till utan mannen eller mannen utan kvinnan” men ”allt kommer från Gud” (vers 12). Paulus uppmanar korinthiserna sedan att ”döma själva” (vers 13) i frågan, vilket skulle kunna knyta an till deras ”höga” vishet och andlighet som de verkar ha förlitat sig på. Paulus skulle därför kunna ha strävat efter att skapa ordning i en kulturell fråga angående kvinnans hår genom att knyta an till korinthisernas egna syn på andlighet och vishet.

Även Jason BeDuhn hävdar att Paulus hänvisar till änglar för att korrigera korinthisernas förståelse av änglar. BeDuhn menar att korinthiserna inte tillåter kvinnorna att täcka sina huvuden just på grund av änglarna, medan Paulus korregerar dem genom att säga att det just är på grund av änglarna som de ska täcka sitt huvud. BeDuhn grundar sitt påstående på samma tes som Williams, nämligen att det skulle röra sig om en ”angelification”. Korinthiserna skulle därmed ha misstolkat Paulus ord i Galaterbrevet 3:28 om att ingen längre är man och kvinna och missuppfattat vad det är att vara en ny skapelse. Korinthiserna såg därmed änglarna som förebilder utifrån att korinthiserna själva var änglalika och att kvinnorna inte längre behövde skylla sig.⁸¹ Denna teori grundar sig återigen på korinthisernas förståelse av ”makt” (ἐξουσία) där ἐξουσία snarare skulle uppfattas som friheten att inte täcka huvudet. Ifall kvinnorna redan uppfattade sig som änglavarelser genom pånyttfödelsen i Kristus behövde de därför inte underordna sig den jordiska skapelseordningen utan kunde leva som änglar.

⁷⁹ Flera texter beskriver hur änglarna ärar Gud. Se Luk 2:13–14, Upp 7:11–12.

⁸⁰ Fitzmyer 2008, 418.

⁸¹ BeDuhn 1999, 304–310.

2.4.5 Onda änglar

Även i denna vers har det diskuterats huruvida Paulus syftar på goda eller onda änglar. Redan Tertullianus menade att änglarna Första Korinthierbrevet 11:10 skulle avse onda änglar. Tesen grundar sig på Första Moseboken 6:1–4 där fallna änglar blev attraherade av människans döttrar och gifte sig med dem.⁸² Denna tes har goda grunder i den judiska traditionen, där huvudbonaden eller slöjan uppfattades som ett skydd mot dessa lustfyllda änglar.⁸³ Barrett avfärdar inte helt teorin att det skulle röra sig om ett skydd mot de lustfyllda änglarna, men ställer sig dock frågande varför just de skulle vara ett hot för kvinnorna när de ber och inte annars.⁸⁴ Conzelmann poängterar dock att kvinnorna i Korinth på något sätt skulle kunna vara utsatta för demoniska angrepp i form av onda änglar. Här kommer återigen begreppet ἐξουσία in där huvudbonaden just verkar fungera som ett skydd för kvinnan.⁸⁵ Ingo Broer beskriver hur kvinnan riskerar att angripas av onda änglar som vill hindra henne från att be eller profetera om hon inte bär ”en makt på huvudet” under sammankomsterna.⁸⁶

Fitzmyer avvisar dock denna teori eftersom det inte någon annanstans i Nya Testamentet finns en lika negativ syn på änglar när det gäller tillbedjan.⁸⁷ Garland frågar sig vidare om hur väl införstådda korinthiserna var i de judiska traditionerna, eftersom inget annat i textavsnittet verkar peka på att huvudbonaden hade ett sådant skydd mot förförande änglar.⁸⁸

2.4.6 Sammanfattning

Utifrån Första Korinthierbrevet 11:10 har olika teorier angående bakgrunden till änglareferensen presenterats. Det skulle kunna röra sig om änglaväsen eller människor som observerat korinthiserna under deras sammankomster. Sammanfattningsvis har det framkommit att korinthisernas uppfattning av änglar hade en nära koppling till korinthisernas förståelse av begreppet ἐξουσία. En möjlig tolkning är då att kvinnorna i så fall skulle täcka sitt huvud för att skydda sig mot onda änglar eller människor som vill dem ont genom att sprida dåligt rykte om församlingen. Det skulle kunna ha att göra med att korinthisernas hade en uppfattning om att änglarna deltog vid församlingens sammankomster. För kvinnorna kunde ”en makt på sitt huvud” under sammankomsterna vara ett sätt att förhindra att änglarna tar avstånd från dessa sammankomster. De täcker därför huvudet för änglarnas skull.

⁸² Garland 2003, 526.

⁸³ Thiselton 2000, 839.

⁸⁴ Barrett 1968, 253.

⁸⁵ Conzelmann 1975, 189.

⁸⁶ Broer, *EDNT*, 1:15.

⁸⁷ Fitzmyer 2008, 418.

⁸⁸ Garland 2003, 527.

Återigen återkommer tesen att änglareferensen användes för att korrigera korinthisernas syn på andlighet och där änglar fungerade som förebilder. Om korinthiserna uppfattade sig som änglavarelser genom dopet och mottagandet av Anden, kunde Paulus vilja korrigera deras syn på att vara som dessa andliga varelser. Han ville förklara hur församlingen fortfarande är underordnade en skapelseordning, en ordning som syftar till att ära Gud, något som även änglarna syftar till att göra.

2.5 Analys av Första Korinthierbrevet 13:1

”Om jag talade både människors och änglars språk men inte hade kärlek, vore jag endast en ljudande malm eller en skrällande cymbal.”

Första Korinthierbrevet 13 är en av världslitteraturens mest kända texter, ”Kärlekens lov”. Textavsnittet ingår i ett längre svar på korinthisernas frågor om de andliga nådegåvorna i gudstjänsten, vilket sträcker sig från 12:1–14:40. Första Korinthierbrevet 13:1 är placerad i mitten av denna argumentation och utgör även kärnan av Paulus resonemang. Garland poängterar att textsammanhanget inte bör misstolkas som att det skulle vara Paulus försök att få korinthiserna att välja mellan kärleken eller karismatiken.⁸⁹ Paulus försöker inte heller ge svar på vilken nådegåva som är den mest fördelaktiga, eftersträvaransvärda eller mest andliga. Han söker snarare ge svar på frågan om hur kärleken till sin nästa uttrycks i nådegåvan. Han grundar detta på hur kärleken måste få komma till uttryck i allt vad församlingen företar sig. Paulus ville understryka hur förhållandet mellan Kristus och kärleken är odelbar. Garland sammanfattar att kärleken är grundstenen i den nya tidsåldern som redan är närvarande i nuet. Kärleken är närvaron av Kristus själv i församlingen.⁹⁰ I Paulus resonemang om kärleken och nådegåvorna har återigen änglarna en funktion i Paulus resonemang. Forskare har gett ett antal olika teorier till varför Paulus var mån om att lyfta in änglarna i sitt argument.

2.5.1 Ett vackert språk

En del bibelforskare skulle argumentera för att Paulus egentligen enbart använde bilden av änglars språk för att beskriva någon som var vältalande. Joseph Fitzmyer motiverar detta bland annat utifrån att senare rabbinsk tradition ansåg att judarnas språk, hebreiskan, var ett änglaspråk. Man menade också att det var Guds språk.⁹¹ En sådan tolkning har stöd i textavsnittet, om man ser till hur texten avviker i fråga om form gentemot de övriga kapitlen. Första Korinthierbrevet 13 har till sin

⁸⁹ Garland 2003, 609.

⁹⁰ Garland 2003, 605.

⁹¹ Fitzmyer 2008, 492.

litterära genre mer formen av en hymn än brevtex. ⁹² När ἄγγελος används i denna genre kan det därför lättare uppfattas som en del i ett vackert bildspråk än som en bokstavlig beskrivning.

Fee vänder sig dock emot att ἄγγελος endast används för att beskriva vältalighet. Han argumenterar istället för att uttrycket finns med i ett sammanhang som ger en annan betydelse än bara vältalighet. Begreppet står i nära förhållande till 12:28–30 samt 14:1–25 och bör tolkas utifrån hela sammanhanget där nådegåvorna inte bör stå i kontrast till kärleken. ⁹³

2.5.2 Änglars språk som tecken på andlighet

Forskare har också diskuterat huruvida ”änglars språk” kan rymmas inom det mänskliga språket. Förståelsen av ”änglars språk” grundar sig på den intertestamentala litteraturen, där bland annat *Jobs testamente* 48:3 beskriver en av Jobs döttrar som börjar tala änglars språk. ⁹⁴ I den texten talas det om hur hon får ett nytt hjärta och börjar tala extatiskt i form av änglars tungomål. Om den judiska förståelsen av änglars språk skulle vara känd i församlingen i Korinth, skulle detta kunna ha varit korinthisernas förebild för hur änglars språk skulle talas.

Garland understryker att änglars och människors språk inte avser samma språk utan bör uppfattas som två separata språk. Han grundar detta på Andra Korinthierbrevet 12:1–4, där Paulus beskriver hur han själv rycktes upp till tredje himlen och hörde ett språk som människor varken kan eller får tala. Dock, menar Garland, att Paulus redogör tydligt i Första Korinthierbrevet 12:8–10 för att det inte är omöjligt för människor att tala änglars språk. ⁹⁵ Paulus beskriver där hur Anden kan ge människor olika gåvor, bland annat, gåvan att tala olika slags tungomål. Paulus syftar därför troligtvis på att det är möjligt för den troende att kunna tala ett himmelskt språk, en blandning mellan människors och änglars språk eftersom de av Anden ges möjligheten att tala olika slags tungomål, där också änglars tungomål bör kunna inräknas.

Utifrån textsammanhanget (kapitel 12–14) verkar det som att korinthiserna är intresserade av det andliga och inte minst nådegåvorna. I Första Korinthierbrevet 12 redogör Paulus för hur viktigt det är att förstå församlingen som en kropp med många lemmar där det finns ett inbördes beroende. Om en lem lider så lider alla lemmarna och om en lem hedras, gläder sig alla lemmarna med den (12:26). I Första Korinthierbrevet 14 uppmanar Paulus församlingen att framför allt söka profetians gåva som bygger upp hela församlingen (14:3). Hans argument i Första Korinthierbrevet 12 leder fram till att han vill visa på en väg mot andligt liv som vida överträffar alla andra (12:31). Paulus

⁹² Conzelmann 1975, 218.

⁹³ Fee 1987, 630.

⁹⁴ Se 3.3.7.

⁹⁵ Garland 2003, 610.

ställer inte karismatiken mot kärleken. Han förespråkar en karismatik som utövas i kärlek. Om nu änglars språk kommit att bli ett ideal eller något eftersträvansvärt bland korinthiserna, ville Paulus få dem att inse vikten av kärleken till sin nästa i utövandet av nådegåvorna. Godet menar att Paulus ställer gåvan att tala änglars språk men utan kärlek i sitt resonemang för att illustrera den tomhet som uppstår när man söker uppnå ideal i kunskap och andlighet utan kärlek.⁹⁶

David Prior understryker att Paulus använder sig av änglars språk, i denna vers, för att korrigera korinthisernas strävan efter andlighet och att tala änglars språk. Deras iver att släcka sina andliga begär har blivit en belastning för dem som är nya i tron och oförstående. Deras fokus har mer legat på att bli andliga och att tala änglars språk än att med kärlek bygga upp församlingen.⁹⁷ Detta skulle kunna passa in i textavsnittet då Paulus tidigare i Första Korinthisbrevet 12:12–26 också talat om att kroppen består av olika lemmar där varje lem har sin uppgift. Tesen som går ut på att personer i församlingen sökte att bli som änglar skulle kunna fungera även i detta textavsnitt. I Första Korinthisbrevet 12:27–31 gör Paulus gällande att vissa nådegåvor verkade vara mer eftersträvansvärda än andra. Denna iver att få olika nådegåvor i kombination med deras intresse för andlighet verkar ha lett till en självupptagenhet. En sådan syn på andlighet passar inom den hellenistisk judiska synen på andlighet.⁹⁸ Detta kan även motiveras utifrån textavsnittet där Paulus i Första Korinthisbrevet 12 argumenterar för att alla är beroende av varandra. Ingen i församlingen, som söker andlighet, kan säga ”Jag behöver er inte” (1 Kor 12:21). I Första Korinthisbrevet 14:4 talar Paulus om hur den som talar i tungor enbart bygger upp sig själv. Han ställer denna gåvan mot den profetiska gåvan som uppbygger hela församlingen. Garland argumenterar därför för att tungotalet, eller att behärska ”änglars språk”, kan leda till en självcentrering.⁹⁹ Paulus skulle därigenom korrigera en syn på andlighet som enbart leder till självcentrering.

Begreppet änglars språk bör dock innefatta en bredare förståelse av korinthisernas syn på andlighet, kunskap och visdom. Fee argumenterar likt Williams och BeDuhns, nämligen att korinthiserna redan uppfattat sig ha antagit en änglalik karaktär eller strävan efter att anta en änglalik karaktär. Beviset på att de uppnått den änglalika karaktären, en andlig status, borde därför vara att de talade ”änglars språk”.¹⁰⁰ En sådan förståelse av andlighet gav Paulus anledning till att tillrättavisa dem på fler områden. Deras kunskap ledde till stolthet. Deras visdom ledde till partibildning och rivalitet. Deras andlighet visade mer på avsaknaden av Anden eftersom de saknade kärleken.

⁹⁶ Godet 1894, 290.

⁹⁷ Prior 1985, 228.

⁹⁸ Se 3.4.2.

⁹⁹ Garland 2003, 634.

¹⁰⁰ Fee 1987, 631.

Paulus argumentation här gällande andlighet liknar på flera sätt även Paulus argumentation om andlighet i Första Korinthierbrevet 4. Där gestaltar han den kontrast som uppstår när man jämför korinthisernas andlighet med apostlarnas andlighet.¹⁰¹ I Första Korinthierbrevet 13 gestaltas den kontrast som uppstår när andlighet praktiseras utan kärlek. Även om korinthiserna talar människors och änglars språk men saknar kärlek så är de bara som ”skramlande malm” eller ”en skrällande cymbal” (13:1). Vidare beskriver han hur deras syn på andlighet inte har något att vinna i avsaknad av kärlek (13:2–3).

2.5.3 Änglars språk som en retorisk överdrift

Fitzmyer lutar mest åt tesen att Paulus använder sig av änglar i denna text som retorisk överdrift. Han motiverar detta utifrån att ingen egentligen vet vad uttrycket ”änglars språk” avser. Han anser inte att Andra Korinthierbrevet 12:1–4 är en tillräckligt god grund för att beskriva änglars språk eftersom Paulus aldrig talar om att det skulle röra sig om ”änglars språk”. Han motiverar detta utifrån att Paulus enbart hörde ord ”som ingen människa får eller kan uttala”. Människor skulle i så fall inte kunna tala änglars språk. Samtidigt medger Fitzmyer att det inte heller finns något i texten som avfärdar att det faktiskt skulle finnas personer i församlingen som ansåg sig kunna tala änglars språk.¹⁰² Tolmie instämmer med denna teori men understryker att en sådan retorisk överdrift endast skulle kunna vara möjlig om änglar uppfattades som någon form av ideal.¹⁰³ Thiselton menar, precis som Tolmie, att Paulus skulle kunna använda sin retoriska överdrift just för att kunna nå fram till dem som verkat uppfatta sig själva som andligt lyckade människor, som till och med talade änglars språk men som ändå saknade kärleken.¹⁰⁴

2.5.4 Sammanfattning

I Första Korinthierbrevet 13:1 framträdde ytterligare argument för att korinthisernas höga syn på andlighet och inte minst nådegåvorna kunde vara en viktig anledning och bakgrund till änglareferenserna. I detta textavsnitt skulle man kunna uppfatta begreppet ἄγγελος och ”änglars språk” som ett symboliskt sätt att beskriva värtalighet. Det är dock rimligt att tänka sig att Paulus och korinthiserna borde haft en mer konkret förståelse av ”änglars språk”. Som en del i Paulus argumentation i Första Korinthierbrevet 12 och 14 om nådegåvorna, lemmarnas olika funktioner i kroppen, ordningen vid gudstjänsten uppfattar jag att begreppet ”änglars språk” borde haft en viktig funktion i

¹⁰¹ Se 2.2.2.

¹⁰² Fitzmyer 2008, 492.

¹⁰³ Tolmie 2011, 5.

¹⁰⁴ Thiselton 2000,

vad som sker under gudstjänsterna i Korinth. I jakten och iver efter andlighet verkade det som att några i församlingen överbetonade nådegåvorna till belastning för församlingsgemenskapen. Tanken att änglar skulle fungera som förebilder i församlingen motiveras även utifrån att änglabegreppet verkar användas som en retorisk överdrift. En sådan överdrift skulle endast kunna vara möjlig om änglar var något högt värderat eller något eftersträvänsvärt.

Kapitel 3: Änglar i judisk och hellenistisk kontext

3.1 Judisk och hellenistisk angelologi

När gäller ἄγγελος (änglar) i den judiska och hellenistiska kontexten är det svårt att särskilja en tydlig gräns mellan vad som är judisk angelologi och hellenistisk angelologi. Detta grundar sig i stort att det blev svårt att skilja mellan ren judendom, hellenistisk judendom och hellenism under exiltiden (586–538 f. Kr.) och diasporan. Gerhard Kittel konstaterar att judarna under en lång tid inte hade någon utpräglad angelologi. Betydelsen och tron på änglar blev mer framträdande under exilen och förmodligen även efter exilen på grund av influenser från andra religioner och inte minst från hellenismen.¹⁰⁵ Intresset för änglar ökade efter exilen till följd av judarnas ökade tro på intermediära varelser, enligt Hans Bietenhard.¹⁰⁶ Han understryker vidare att denna tro på änglar ökade ytterligare inom senjudendomen. Judiska rabbiner tog inte avstånd från tron på övernaturliga väsen, medan sadducéerna avfärdade den. James D. Newsome understryker att det bodde fler judar utanför Palestina än i Palestina under den hellenistiska perioden, vilket medförde att den judiska diasporan hade stor påverkan på hela judendomen under den tiden (323 f. Kr.–30 f.Kr.).¹⁰⁷ Därför kan man fråga sig om inte all judendom under Nya testamentets tid bör ses som en form av hellenistisk judendom. Martin Hengel menar även att judarna förväntades ta del av den grekiska undervisningen och på många platser även ta del i de hellenistiska kulterna och religionerna.¹⁰⁸ Judarna kom också senare att influeras tydligt av hellenismens vishetsläror och filosofier som en följd av att judarna påverkades så tydligt av grekisk undervisning och kultiv.¹⁰⁹ De hellenistiska influenserna inom judendomen syns även hos esséerna och Qumrangemenskapen, där den hellenistiska synen på att andar fungerar som medlare mellan Gud och människan tydligt påverkade den judiska angelologin, speciellt inom Qumrangemenskapen.¹¹⁰ Mot denna bakgrund av att den judiska angelologin var så tydligt influerad av den hellenistiska förståelsen, kommer jag därför att analysera änglar i judisk och hellenistisk kontext i samma kapitel.

¹⁰⁵ Kittel, *TDNT*, 1:79-80.

¹⁰⁶ Bietenhard, *NIDNTT*, 1:101.

¹⁰⁷ Newsome 1992, 63.

¹⁰⁸ Hengel 1974, 67–68.

¹⁰⁹ Hengel 1974, 83.

¹¹⁰ Hengel 1974, 220.

3.2 Betydelsen av änglar inom den judiska och hellenistiska kontexten

Det hebreiska ordet för ängel är מלאך och betyder enligt *BDB* ”budbärare”, ”ängel” eller ”gudomlig ängel”.¹¹¹ Enligt den judiska traditionen fungerade änglar som Guds budbärare. Stephen F. Noll anser att änglar inom den judiska kontexten betraktades som budbärare i nära relation till Gud själv. Gamla testamentet talar mycket om änglar men de får en mer framträdande roll i Danielsboken. Det är också denna bok samt litteratur från Qumran som kommit att prägla den judiska angelologin mest, enligt Noll.¹¹² På grund av att änglarna fungerar som Guds budbärare, understryker John McCartney Wilson att änglarna förmedlade Guds vilja, förmedlade det som var rätt för människan samt vakade över människan. Synen på änglar kom därmed mer att ge dem funktionen av att vara skyddsänglar, något som också fick somliga att tillbe änglar.¹¹³ Ingo Broer menar att Nya testamentets syn och referenser till änglar baserar sig tydligt på den judiska synen på änglar. Änglar betraktades därför inte bara som Guds budbärare utan fungerade också som representanter för den andliga världen i den jordiska sfären.¹¹⁴

3.3 Änglar i judisk litteratur

Fynden i Qumran gav nytt ljus åt änglarnas betydelse i judiska kontext. Änglarna förekommer mer frekvent med ett tydligt fokus av att vara Guds sändebud, men de fungerar också som en intermediär brygga mellan Gud och människan. Utöver de viktigas bidragen från Qumran är också de apokalyptiska skrifterna *Första Henoksboken* (tillkomst 180–64 f. Kr.) och *Jubiléerboken* (tillkomst cirka 200 f. Kr.) viktiga texter för förståelsen av änglar i den judiska kontexten.

3.3.1 Änglar som Guds sändebud

I Maxwell J. Davidsons studium av änglar i Qumran utifrån *Första Henoksboken* konstaterar han att änglar fyller en viktig funktion utifrån att vara Guds sändebud.¹¹⁵ I *Första Henoksboken* kapitel 17–36 uppenbarar änglarna himmelska syner. De utmärker sig från människor genom att vara heliga andevarelser som lever för evigt. Samtidigt konstaterar Davidson att änglarna syftar till att täppa igen glappet mellan Gud och människan.¹¹⁶ I *Första Henoksboken* ser till exempel människorna aldrig Gud utan hör Guds röst genom änglarna som förmedlar visioner. Människorna ber änglarna att förmedla deras bön till Gud (*1 Henok* 9:3). I *Mosesapokalypsen* fungerar även änglarna som Guds förmedlare av nåd (*Mos.apok.* 13:1–3).

¹¹¹ E-sword, *BDB*, s.v. H4397.

¹¹² Noll, *DLNT*, 1:44.

¹¹³ McCartney Wilson, *ISBE* 1:133.

¹¹⁴ Broer, *EDNT*, 1:14.

¹¹⁵ Davidson 1992, 74.

¹¹⁶ Davidson 1992, 310.

3.3.2 Änglar som Guds medskapare

Att änglar skulle uppfattas som Guds medskapare grundar sig i en judisk tolkning av Första Moseboken 1:26. Benjamin G. Wold konstaterar att änglar fungerar som skapade varelser vilka Gud konsulterar med i skapandet av människorna.¹¹⁷ I Qumranlitteraturen har änglarna en nära koppling till Gud i medskapandet av människan där Gud rådfrågar sitt egna hjärta (4Q417 1:15-18). Änglarnas relation till Gud liknas vid mannens relation till hustrun. Utifrån den judiska kontexten finns det en dualistisk syn på skapelsen av människan, där Gud och änglarna hade ett nära samarbete. Detta nära samarbete medför att människan bör ära och vörda både Gud och änglarna.¹¹⁸ Samtidigt är det änglarna som, enligt *Jubiléerboken*, berättar ord för ord vad Mose ska skriva ner om skapelseberättelsen (*Jub* 2:1-33). Vilken roll änglarna hade i skapandet av människan är oklart, men i flera texter är änglar starkt förknippat med Guds närvaro. Änglarna visar Guds härlighet (4Q403). Samtidigt betonar *Jubiléerboken* hur änglarna är väl medvetna om att människorna är Guds barn och hur mycket mer han älskar människorna än änglarna (*Jub* 1:24).

3.3.3 Änglar som domare

Änglars roll som domare framkommer bland annat i *Jubiléerboken* där änglarna ges ansvaret att fungera som väktare. I denna roll innefattar det att kontrollera och instruera människorna. De ska även döma och agera rättrådigt (*Jub* 4:15).

3.3.4 Änglar och kvinnor

I judisk kontext kunde änglar och kvinnor ha en nära koppling. Eftersom kvinnan utifrån judisk kontext är underordnad mannen, är kvinnans relation till änglar lika starkt kopplad till varandra som mannen till Gud. Fynd från Qumran visar att kvinnan har blivit eller är lik änglar (4Q416). Om kvinnan åt av frukten från kunskapens träd kommer hon ”definitivt bli som de stora änglarna som kan skilja mellan gott och ont” (4Q416 15–18).¹¹⁹

Kvinnans nära förhållande till änglar medför även att änglar fungerar mer som en förebild för kvinnan. Att kvinnan måste bära huvudbonad förklaras utifrån den judiska kontexten med att hon i Eden kunde gå naken utan skam, men i och med syndafallet bär hon nu på en skam (*Jub* 3:16; *I Henok* 32:6).

I och med att änglarna både är medskapare och kontrollerar människorna är det därför tvunget för kvinnan att bära huvudbonad. Därför var det extra viktigt att täcka sin skam eller ”defekt” under gudstjänsterna där änglarna var närvarande (*IQS* 2:3-11).

¹¹⁷ Wold 2005, 147.

¹¹⁸ Wold 2005, 180.

¹¹⁹ Egen översättning från engelsk översättning av R. H. Charles.

3.3.5 Änglar som förebilder

Det finns i Qumran-litteraturen flera exempel på änglar som fungerar som förebilder för människan. Som grund ligger uppfattningen att människan är skapad både till Guds och änglars avbild. *4Q418* beskriver exempelvis människans iver att försöka erhålla samma kunskap och mysterium som änglarna besitter. Davidson understryker dock hur änglarnas interaktioner med människan ligger i deras natur. Dessa interaktioner skulle därför vara påbjudet av Gud för att människan ska söka hjälp, stöd och kontakt hos änglarna.¹²⁰ Människan ska kunna ta del av det himmelska redan på jorden. Annette Evans konstaterar i sin avhandling "The Development of Jewish Ideas of Angels" att förståelsen av att människan står i gränslandet mellan det jordiska och himmelska är det centrala i judisk angelologi, eftersom mänskligheten har potential att vara både vara en del av det himmelska och det jordiska. Detta är också, menar Evans, det viktigaste bidraget från den judiska angelologin till den kristna angelologin.¹²¹ Detta förklarar också änglarnas roll i att minska avståndet mellan Gud och människan. Utifrån Qumranlitteraturen uppfattades änglar också vara närvarande hos människorna genom att delta i deras strider (*IQM* 7:4-6), samt genom att de deltog i deras sammankomster (*IQS* 2:3-11).

Utifrån Qumranlitteraturen finns det dock två typer av människor. Den ena gruppen liknas vid köttets ande medan den andra liknas vid andens folk. Köttets ande är människor som drivs av en ond natur till att göra onda saker, medan andens folk räknas till änglarna och drivs av att göra goda gärningar. Dessa ser upp till änglarna som förebilder och kommer vara på samma nivå som dem i framtiden eller idealiskt redan nu i den nuvarande tidsåldern.¹²²

Att änglarna skulle kunna fungera som människors förebilder innebär också gällande att människorna kunde möta änglarna. Inom den judiska kontexten och inte minst i Qumran ansåg man att vid sabbaten och vid gudstjänsterna ägde en speciell communion rum där människor och änglar möttes för att prisa Gud. Att stämma in i lovsångerna var en viktig del i att uppleva denna gemenskap.¹²³

3.3.6 Människans änglablivande

I *Första Henoksboken* framgår det vid flera ställen hur människan en dag kommer att bli som änglar. Detta motiveras bland annat utifrån *Första Henoksboken* 86 där författaren liknar änglarna vid stjärnor och hur de faller till jorden för att sedan föröka sig med människorna. Även *Första Mosebok* 6:1–4 beskriver hur Guds söner kom ner till jorden och gifte sig med människornas döttrar. I

¹²⁰ Davidson 1992, 292

¹²¹ Evan 2007, Doktorsavhandling, 175.

¹²² Wold 2005, 181.

¹²³ Newsom 1985, 17–18.

Första Henoksboken 104 beskrivs det hur människorna också en dag ska få skina som änglarna efter uppståndelsen från det döda. Även *Första Henoksboken* 39 talar om människans änglablivande eller förening med änglarna. Där beskrivs det hur de rättfärdiga människorna får inta änglastatus och dela gemenskap med änglarna. Detta beskrivs även i *Abrahamsapokalypsen* 13, där Abraham byter plats med den fallna ängeln Azazel och intar en änglastatus. *Andra Baruksboken* 51:10 talar vidare om uppståndelsen och beskriver hur människan kommer att vara som änglar och vara jämlik med stjärnorna. I den hellenistisk-judiska skriften *Pseudo-Phocylides* 102–104 finns beskrivet hur människorna som dör kommer att skina som stjärnorna och vara som gudar.

Änglablivandet behöver dock inte enbart vara kopplat till livet efter döden. I *Första Henoksboken* 14 får Henok själv möjligheten att träda fram inför Gud, men inte i mänsklig gestalt utan i ett förvandlat tillstånd, ett förmodat änglatillstånd.¹²⁴ *Första Henoksboken* ger dock ingen tydlig beskrivning av Henoks förvandling till ängel. Denna förvandling återspeglas tydligare i *Andra Henoksboken* 22:8–10: ”Herren sa till Mikael: ’Ta av Henoks jordiska kläder och klä honom i kläder av glans och ära’ och jag såg hur jag hade blivit precis som dem (änglarna) utan några synliga skillnader.”¹²⁵

3.3.7 Änglars tungomål

Att människor kunde uppträda som änglar redan på jorden var känt i den judiska litteraturen, inte minst i såväl pseudepigrfin som Qumranlitteraturen. I *Jobs testamente* står det talas om hur en av Jobs döttrar fick ett nytt hjärta och började tala extatiskt på änglars tungomål, vilket mynnade ut i en lovsång till Gud (*Jobs test* 48:2–3). Vidare omnämns hur Jobs andra dotter började tala med kerubernas språk (*Jobs test* 49:1–50:3).

I Qumranlitteraturen omtalas änglars tungomål frekvent. I en samling av lovsånger nämns hur änglarna tillber Gud på sitt språk (*4Q400*). Vidare talas det också om änglapräster som proklamerar Guds ära med tungor som bara de med kunskap besitter (*4Q403*).

Det diskuteras bland forskare huruvida detta språk även skulle kunna gälla människor. Många landar i slutsatsen att det i alla fall inom Qumrankommuniteten praktiserades änglars tungomål, en slutsats som är högst rimlig eftersom både *Första Henoksboken* och Qumranlitteraturen visar att änglars tungomål även kan gälla människor. Men detta gäller endast dem som besitter den rätta kunskapen. Denna syn på kunskap går tillbaka ända till skapelseberättelsen då människan blev som änglar i och med att de åt av frukten från kunskapens träd.¹²⁶

¹²⁴ Bedard 2008, 185.

¹²⁵ Egen översättning från engelsk översättning av J. Charlesworth.

¹²⁶ Wold 2005, 206.

3.3.8 Sammanfattning

Sammanfattningsvis finns det mycket skrivet om änglar i antik judisk litteratur. Änglar är ofta omnämnda, vilket visar att änglar hade en stor betydelse inom den judiska tron, inte minst efter exilen. Änglar har en dubbel roll genom att de dels är förknippade med Guds närvaro eftersom de är utsända av Gud, och att de dels är Guds medskapare. De utgör också en viktig del i att vara medlare mellan Gud och människa. De är den synliga Guds närvaron, eftersom de förväntas vara en del i det vardagliga livet och inte minst vid sammankomsterna. Inom judisk kontext fungerar änglarna också som väktare över nationerna och folken.

I de judiska texterna framgår det också hur människorna på olika sätt kan likna eller bli lika änglarna. Detta kunde ske genom att människor på ett extatiskt sätt talade änglars språk. Men det kunde också äga rum genom att de förenade sig i gemenskap med änglarna genom att vid sammankomsterna delta i lovprisningen av Gud.

Utifrån den judiska kontexten framgår det även att det finns en förväntan att de rättfärdiga människorna kan och kommer att få en änglastatus genom att de blir änglar, eller till och med gudavarelser vid uppståndelsen. Detta visar på att det i judisk kontext fanns en tro som bygger på ett änglablivande för de rättfärdiga människorna. Det fanns en tro att människan kan bli jämlik änglarna och bli som dem.

3.4 Änglar hos Filon av Alexandria

Som tidigare nämnts är det svårt att tala om en specifik judisk angelologi skild från en typisk hellenistisk angelologi. Dessa har påverkat varandra på olika sätt genom historien. Detta visar sig inte minst hos Filon av Alexandria (cirka 25 f. Kr–40 e. Kr.) som bidragit till mycket av förståelsen av änglar inom hellenistisk judendom. Han var själv en grekisk-judisk filosof som sökte få till stånd en syntes mellan grekisk och judisk filosofi.¹²⁷ Även om Filon själv var jude och tolkar olika judiska texter är det viktigt att understryka att hans skrifter är starkt influerade av hellenistiska tankegångar, inte minst nyplatonismen.

3.4.1 Änglarna hjälper människan att återförenas med Gud

I *De Opificio Mundi* 134 gör Filon en hellenistisk tolkning av Guds skapelse av människan utifrån Första Mosebok 1:26–27. Annette Evans menar att tanken på att människan är skapad till Guds avbild får till följd att begreppet ”avbild” tolkas som intellekt och vishet. Utifrån Filons förståelse av avbildstanken kan människan, potentiellt sett, ha samma intellekt och vishet som Gud.¹²⁸ Filons

¹²⁷ Evans 2013, 2.

¹²⁸ Evans 2013, 3.

höga syn på mänskligt intellekt visar sig inte minst i hans beskrivning av avbildsnaturen i skriften *De Opificio Mundi* 69, där han menar att ”precis som den store regissören upprätthåller hela kosmos, så hålls den upp av det mänskliga intellektet i människan”.¹²⁹

Utifrån Filons syn på skapelsen fungerar änglarna som odödliga budbärare som är starkt förknippade med Guds ord, λόγος. I *De Opificio Mundi* 62 nämner Filon att änglarna synliggör Guds ord. Filon skriver där hur människorna kan uppleva en nära gemenskap med Gud när de kommer i kontakt med hans ord. I *De Gigantibus* 6–16 skriver Filon också att änglarna är bärare av Guds ord, λόγος. Änglarna är bärare av Guds ord och som gör det möjligt för människan att återförenas med Gud. Änglarna fungerar därför på samma sätt som inom den judiska kontexten, nämligen som en brygga mellan det mänskliga och gudomliga.

Dessa tankar framträder tydligt i *De Cherubim* 26–32, där änglarna syftar till att återförena människan med Gud. Människans intellekt längtar efter att få återförenas med Gud, enligt Filon. Vidare är det också människans intellekt som hjälper henne till Gud. Tanken och kunskapen hjälper människan tillbaka till Gud. När Filon tolkar Första Mosebok 6:2 om hur Guds söner såg att människornas döttrar var vackra och de tog till hustrur alla de ville ha, ger han dessa ”Guds söner” en annan titel. Han skriver: ”Dessa varelser, som filosoferna, kallar demoner, kallar Moses oftast för änglar och de är själar som svävar i luften” (*Gig* 2.6).¹³⁰ Änglar och demoner verkar därmed utifrån ett hellenistiskt perspektiv vara olika namn på samma varelse, en medlare mellan det gudomliga och mänskliga, till hälften bestående av gudomlig natur och till hälften av mänsklig natur.

3.4.2 Andliga människor

Stolthet var, enligt Filon, starkt kopplat till vishet och till den andlighet. Filon menade att en stolt människa är den som kan se sig ”överlägsen alla i rikedom, skönhet, styrka, vishet och kunskap”. Övriga människor uppfattade Filon som ”fattiga, dårar och okunniga” (*De Virt* 30.174).

Vishet och intellekt var också något som, enligt Filon, var starkt kopplat till ἐξουσία. För Filon hade detta begrepp tydlig koppling till den fria viljan. Att vara fri och andlig var också starkt sammankopplat. Filon menade att Gud gav människan den fria viljan för att befria den från bundenhet (*Quod deus immut* 47–48). Den rättfärdiga människan kan därför leva på det sätt den önskar genom den fria viljan. Men visheten och intellektet är den enda äkta fria viljan (*Quod omnis prob* 59). Ju visare människan är desto friare är hon. Ju friare människan är, desto närmare Gud kommer hon (*Quod omnis prob* 37.4; 8.7). Utifrån Filons syn på andlighet och frihet bör människan sträva

¹²⁹ Egen översättning från engelsk översättning av C. D. Yonge.

¹³⁰ Egen översättning från engelsk översättning av C. D. Yonge.

efter vishet och intellekt. Detta understryker han bland annat i *De sobrietate* där Guds barn liknas vid ”de fria människorna” och ”unika kungar” (*De sobr* 11.57).

3.4.3 Sammanfattning

Utifrån Filons skrifter var änglarna mer kopplade till Guds ord än jämfört med övrig judisk litteratur. Utifrån Filons angelologi fick änglar mer funktionen av att söka återförena människan med Gud. En sådan återförening lade stort fokus på det mänskliga intellektet och visheten. Det var också detta som karaktäriserade en andlig människa. Filon betonade också hur friheten och den fria viljan hade en koppling till andlighet. Den andlige borde därför sträva efter att göra sig fri från all bundenhet och alla bekymmer.

3.6 Grekisk litteratur

I grekisk litteratur finns det inte mycket skrivet om änglar. Men redan i Homeros verk *Iliaden* (tillkomst cirka 700 f. Kr.) används ἄγγελος. Där står det omnämnt hur Agamemnon sänder två av sina ”trovärdiga budbärare (ἄγγελος)” till Achilles (*Il.* 1.334).¹³¹ Achilles hälsar dem: ”Välkomna, härolder, budbärare av gudar och män” (*Il.* 1.335).¹³² Redan vid Homeros tid var alltså änglar kopplat till det gudomliga. Att änglarna skulle vara sända av gudarna gjorde också att fåglar kom att bli starkt förknippade med änglar.¹³³ Änglarna kallades för ”mänsklighetens fåglar, Guds starkaste och mest älskade fåglar” (*Il.* 24.292).

Bruce W. Winter anser dock att det är viktigt att notera hur ἄγγελος utifrån den hellenistiska kontexten inte enbart betydde ”budbärare” i avseende att förmedla ett budskap. Dessa kunde lika gärna vara utsända för att observera och rapportera vad de sett.¹³⁴

Platon (428–348 f. Kr.) skriver i *Timaeus* 42D om varelser som fungerade som medlare mellan gudarna och människor. De bestod till hälften av gudomlig natur och till hälften av mänsklig natur. Dessa kallade Platon för ”demoner”. Plutarkos från Chaeroneia (45–120 e. Kr.) återkommer ofta till demonernas verksamhet i sina verk. Han understryker att demonernas uppgift framför allt är att leda människan närmare Gud och gudomlig natur. I sitt verk *Numa Pompilius* skriver han: ”demonerna syftar till att leda människor in på Guds väg till mognad” (*Numa* 4:7).¹³⁵

Utifrån den hellenistiska kontexten uppfattades människor, efter sin död, kunna inta en änglalik, gudomlig karaktär och leva i gemenskap med gudarna. I Homeros verk *Iliaden* 20.232–235 be-

¹³¹ Egen översättning från engelsk översättning.

¹³² Egen översättning från engelsk översättning.

¹³³ Kittel, *TDNT*, 1:74.

¹³⁴ Winter 2001, 136–137.

¹³⁵ Egen översättning från engelsk översättning av B. Thayer.

rättas om hur en dödlig människa blev uppryckt till gudarna på grund av sin skönhet och fick en odödlig natur.

3.6.1 Corpus Hermeticum

Corpus Hermeticum (tillkomst cirka 100 e. Kr.) är en samling gnostiska och nyplatonska texter som ytterligare ger en förståelse av den hellenistiska uppfattningen av kunskap. Utifrån *Corpus Hermeticum* understryks vidare sambandet mellan kunskap, vishet och andlighet. Kunskapen hjälper människan tillbaka till Gud eftersom ”detta är målet för dem som tagit emot kunskapen: att bli som gud.” (*Corp Herm* 1.26).¹³⁶ Samtidigt hjälper ”kunskapen människan att vinna Faderns kärlek eftersom det hjälper den till ett rent liv” (*Corp Herm* 1.22). Vidare beskrivs det hur vissa människor kunde ”ta del av Kunskapen eftersom de hade det rätta sinnelaget vilket gjorde dem till perfekta människor” (*Corp Herm* 4.4). Utifrån *Corpus Hermeticum* verkar det alltså som att kunskap var en viktig del i strävan efter att vara andlig. Vidare beskrivs det också hur ”den som hänger sig åt Gud kan uthärda allt om den väl har upptäckt kunskapen” (*Corp Herm* 9.4). Kunskap är därmed inte bara vägen till Gud utan också en självklarhet för den som vill hänge sig åt Gud.

3.6.2 Sammanfattning

Sammanfattningsvis framgår det i den grekiska litteraturen att änglarna hade en större roll än att enbart fungera som budbärare. Änglarna var på samma sätt som inom den judiska litteraturen starkt förknippade med det gudomliga. Änglarna var förbindelsen mellan Gud och människan. Änglarna synliggjorde Guds handlande på jorden.

Samtidigt uppfattades människan kunna inta, genom en förvandling, gudomlig karaktär. Visheten och intellektet hade där också en viktig funktion, då de förvandlade människorna liknades vid de ”förståndiga”. Visheten och skönheten var också redskapet till att närma sig Gud. Andlighet skulle därmed, enligt hellenistisk förståelse, karaktäriseras av skönhet men också av vishet och intellekt.

Utifrån *Corpus Hermeticum* framgår det fortsatt hur kunskap, vishet är starkt kopplat till andligheten inom den hellenistiska kontexten.

¹³⁶ Egen översättning från engelsk översättning av G. R.S Mead.

Kapitel 4: Diskussion och slutsats

4.1 Änglarna i Korinth

Frågeställningen för denna uppsats är: Vad kan vara anledningen/anledningarna till att Paulus refererar så frekvent till änglar i Första Korinthierbrevet? Genom att redogöra för hur begreppet använts i Första Korinthierbrevet, har jag presenterat olika teorier och teser kring församlingens förståelse av änglar.¹³⁷ Jag är medveten om att detta är en komplex fråga och att söka argumentera för endast en teori eller tes skulle ge ett förenklat svar på frågan. Samtidigt syftar min frågeställning till att gå bakom bibeltexten för att söka svar på något som inte behandlas explicit i texten. Men en sådan bakgrundsanalys kan lätt leda till enbart spekulationer kring vad som är anledningen till att Paulus refererar till änglar i detta brev. Därför måste de olika förklaringsmodellerna vägas mot varandra och rimligheten av dessa utifrån den samtida historiska kontexten. Med detta sagt ämnar jag presentera och diskutera de mest vanligt förekommande teorierna.

Den vanligast förekommande tesen till varför Paulus refererar till änglar i Första Korinthierbrevet handlar om den strävan som fanns hos korinthiserna efter att söka andlighet och att vara andliga människor. Denna iver efter andlighet kan emellertid ha olika bakgrunder. Den kan grunda sig i en ledarskapsfråga som primärt gällde det andliga ledarskapet och andliga förebilder.¹³⁸ Den kan vidare handla om ett missförstånd gällande Paulus eskatologi och den nya tidsåldern.¹³⁹ Det som dock förenar de olika teserna är korinthisernas uppfattning att änglarna på olika sätt fungerade som förebilder när det gäller andlighet och modeller för den nya människan i Kristus, i så pass omfattning att somliga i församlingen verkar ha sett sig själva som änglavarelser.

4.1.1 Änglareferenser som svar på en andlig ledarskapskris

Orsaken till problematiken i församlingens ledarskap grundar sig i deras sökande efter andliga förebilder. Liksom alla andra troende, sökte korinthiserna andliga förebilder. I och med att korinthiserna kommit till tro på Kristus, blivit döpta till Kristus och tagit emot Anden verkar de ha ansett sig vara lika andliga som Paulus. Vem är då deras andlige ledare? Utifrån deras jakt på andliga förebilder och ledare har splittringstendenser uppstått (1 Kor 1:11-13). Församlingens problem med ledarskapet får dock större fokus i Andra Korinthierbrevet, där somliga forskare menar att Paulus syftar på mänskliga ledare när han talar om ”Satans ängel” (2 Kor 12:7). Jerry McCant visar till exempel

¹³⁷ Se kapitel 2.

¹³⁸ Se 2.2.2.

¹³⁹ Se 2.2.3, 2.3.3 och 2.4.4.

att ἄγγελος (ängel) i denna vers kan användas om en mänsklig budbärare.¹⁴⁰ Han drar vidare slutsatsen att ”Satans ängel” och ”tagg i köttet” bör syfta på somliga i Korinthförsamlingen som har nekat Paulus den auktoritet som han menat sig ha.¹⁴¹

Problemen med ledarskapet i församlingen fortsatte även efter Paulus död, då församlingen brottades med upproriska och påstridiga ledare som kom att avsätta några presbyter eftersom dessa inte hållit måttet i korinthisernas ögon.¹⁴² Denna stridighet återspeglas i *Första Klemensbrevet* (tillkomst år 96 e. Kr.) där, enligt traditionen, biskop Klemens av Rom gick till rätta med upprorsmakarna.¹⁴³ I detta brev ges indikationer på att församlingen redan tidigare har kämpat med ledarskapskriser och även haft problem när det gäller synen på andlighet. Värt att notera är att änglar förekommer tämligen frekvent även i detta brev.¹⁴⁴ I brevet sägs det att dessa tvister redan fanns på Paulus tid (*1 Klem* 47.1)¹⁴⁵. Klemens menar att Paulus försökte gå tillrätta med dessa tvister genom att skriva ”på ett andligt sätt”, det vill säga, ett sätt som de kunde förstå, ett sätt som fick församlingen att återigen underordna sig apostlarnas ledarskap. (47.2–3). Vi kan därmed ana att församlingen kämpade med någon form av stridighet i ledarskapet, en stridighet som Paulus lyckades lugna genom att skriva på ett andligt sätt (47.2). Att Paulus skrev på ett ”andligt sätt” kan tolkas som en ironisk formulering, eftersom det var på det sätt som församlingen förstod. Församlingen kunde därmed ha uppfattat sig själva som andliga eftersom Paulus behövde skriva på ett andligt sätt så att de förstod.

Även Första Korinthierbrevet 4 ger indikationer på eventuella stridigheter i ledarskapet eller åtminstone där Paulus andlighet och ledarskap ifrågasätts. Detta grundar sig på bland annat vers 3 till 5, där Paulus vänder sig mot att församlingen kritiserar hans bristande egenskaper som apostel. Om Paulus verkligen var deras andlige ledare borde han inte göra sig till slav utan vara en fri man, utifrån en hellenistisk förståelse av andlighet.¹⁴⁶ Detta visar sig även i vers 6 där Paulus tillrättavisar korinthiserna just utifrån att de skryter över sina ledare på andras bekostnad. Paulus fortsätter sin tillrättavisning i vers 7 med frågorna ”Vad skiljer dig från andra? Vad äger du, som du inte har fått?” Paulus vänder sig till dem som verkar sätta sig över andra människor, människor som verkar vara mer andliga, andliga i bemärkelsen att de redan är mätta och kungar (v 8). Änglareferensen i

¹⁴⁰ McCant 1998, 565–566.

¹⁴¹ McCant 1988, 572.

¹⁴² Andrén och Beskow 1992, 29.

¹⁴³ Andrén och Beskow 1992, 29.

¹⁴⁴ *1 Klem* 29:2, 34:5, 36:2-3 och 39:7.

¹⁴⁵ Jag utgår från Andrén och Beskows översättning från 1992 av *Första Klemensbrev*.

¹⁴⁶ Se 3.4.2.

vers 9 skulle därmed kunna syfta till att peka ut dem som anser sig vara andliga, några som Paulus senare i vers 19 kallar för ”uppblåsta”.¹⁴⁷

4.1.2. Ny människa och änglablivande

I uppsatsens analysdel har en teori dykt upp vid ett flertal tillfällen som handlat om korinthisernas eskatologiska förståelse och syn på den nya tidsåldern, framför allt på den nya människan i Kristus. Denna teori har framförallt sin bakgrund i Paulus argumentation i Första Korinthisbrevet 6:3 och 11:10. Paulus argumenterar i Första Korinthisbrevet 6:3 med utgångspunkt från den slutliga domen, en dom som även korinthiserna kommer att få vara med och döma i.¹⁴⁸ Teorin grundar sig också på ett möjligt missförstånd gällande korinthisernas syn på att vara pånyttfödd och den nya tidsåldern. Frågan som ligger till grund för detta är vad det innebär att vara döpt till Kristus, att ha tagit emot Anden och att därigenom vara en ny skapelse. Paulus kan i Första Korinthisbrevet 4:9; 6:3; 11:10 samt 13:1 utgå från att korinthiserna redan är en ny skapelse, en skapelse som skiljer sig från andra människor.¹⁴⁹ Änglarna kan ha fungerat som andliga förebilder eftersom korinthiserna själva uppfattat sig, genom tron och dopet till Kristus samt genom mottagandet av Anden, ha blivit förvandlade till änglavarelser. Det skulle därmed ägt rum en, som Guy Williams kallar det för, ”angelification”.¹⁵⁰ Om det skulle vara korrekt, kan man fråga sig, varför Paulus inte tydligare ifrågasätter korinthiserna?

Denna teori verkar snarare uppfatta att Paulus vill korrigera korinthisernas strävan efter att vara som änglar (andliga varelser). En sådan förvandling skulle kunna ha stöd i Romarbrevet: genom dopet är den gamla människan begravd med Kristus för att de troende ska kunna leva det nya livet med honom (Rom 6:4). Paulus skriver själv till korinthiserna att ”om någon är i Kristus är han en ny skapelse” (2 Kor 5:17). I Efesierbrevet står det även att ”Ni har iklätt er den nya människan, som är skapad till likhet med Gud, i sann rättfärdighet och helighet” (Ef 4:24). Liknande exempel finns även i Andra Petrusbrevet där det sägs att de troende ska få del av gudomlig natur (2 Pet 1:4). James Starr menar att målet för alla troende är att ta del av gudomlig natur. Den hellenistiska synen på kunskap och andlighet verkade alltså inte vara ett problem för Andra Petrusbrevets författare. Snarare verkade författaren betona att ha kunskap om Kristus, att känna Kristus, är en viktig del i att

¹⁴⁷ Se 2.2.2.

¹⁴⁸ Se 2.3.2.

¹⁴⁹ Fee 1987, 175.

¹⁵⁰ Se 2.3.3, 2.4.4 och 2.5.2.

ta del av gudomlig natur.¹⁵¹ En sådan teori stämmer också väl in på den hellenistiska förståelsen av att vara andlig där människan kan erhålla gudomlig karaktär genom vishet och kunskap.¹⁵²

Paulus verkar alltså skriva till en församling som är ivriga att leva det nya livet i Kristus, att låta sig bli förvandlade och att få se mer av Andens liv i sin gemenskap. Dock verkar denna iver ha överbetonats. En möjlig orsak skulle kunna ha varit en krock mellan judisk och hellenistisk angelologi, eller framförallt de olika förståelser av att vara andlig inom judendomen respektive hellenismen. Detta kan bero på att församlingen influerats av judisk angelologi genom den omvända synagogsföreståndarna Krispus och Sostenes samt genom sekularisering av den omgivande hellenistiska synen på andlighet. Judendomen hade en hög syn på änglar. Hellenismen verkar inte ha haft en lika utpräglad angelologi. Fokus inom den hellenistiska angelogin verkar snarare ha legat på änglarnas betjäning av människan så att hon kunde bli lik Gud. Här framgår det också tydligt hur den hellenistiska angelogin påverkats av den grekiska filosofin, som lyfter fram jaget och kunskapen. Samtidigt verkar församlingen även vara präglad av judiska influenser, inte minst när det kommer till angelogin. Korinthiserna skulle därmed ha varit influerade av sin tid och sitt sammanhang. De ville följa Jesu exempel men levde samtidigt i ett sammanhang där andlighet uppnåddes enligt förebilder helt olika från Jesu exempel. Jesus talar visserligen själv om att människan ska bli ”som änglarna i himlen” men att det äger rum vid de dödas uppståndelse (Mark 12:18–25). Andlighet utifrån Jesu exempel liknar Paulus snarare vid att bli ”Kristi tjänare” (1 Kor 4:1). En sådan syn på andlighet kan grunda sig på Filipperbrevet 2:5–8, där Jesus gestaltas som en förebild i att ödmjuka sig och inta en ”tjänares gestalt” och att ödmjuka sig. Att vara en ny skapelse, enligt Paulus, kan därmed inte utesluta att ödmjuka sig och inta en tjänare gestalt gentemot sina medmänniskor. Att vara andlig, utifrån ett hellenistiskt perspektiv, medförde däremot en övertygelse om att man kan och bör söka efter kunskap, upphöja intellektet och lyfta fram sig själv framför andra. Detta var en väg till det andliga livet. Den hellenistiska synen på andlighet medförde också en tro på att det var fullt möjligt för en människa att bli gudalik och förvandlas till gudomlig natur.¹⁵³

Oavsett om Paulus var förespråkare av ”angelification” i någon form av änglablivande eller inte så verkade han inte ha reagerat på att änglar fungerade som förebilder. Paulus hade ju sin bakgrund inom judendomen och var självklart insatt i den judiska angelogin. Kanske hade han också en förståelse av att änglarna hade en viktig betydelse, liksom de hade för judarna efter exilen och framåt.¹⁵⁴ Han verkar dock vända sig mot korinthisernas uppfattning om änglar. Änglareferenserna skulle därmed syfta till att korrigera deras syn på änglar och, inte minst, på att vara som änglar. I

¹⁵¹ Starr 2000, 228.

¹⁵² Se 3.4.2.

¹⁵³ Se 3.3.6.

¹⁵⁴ Se 3.1.

Första Korinthierbrevet 6:3 beskriver Paulus därför hur korinthiserna borde kunna avgöra sina egna tvister, om de nu strävar efter att bli som änglarna. För att korrigera korinthisernas stolthet ställer han den ironiska frågan: ”Vet ni inte?” (v 2–3). Korinthiserna som är så andliga borde ju förstå att de ska döma änglarna. Då borde de ju kunna döma i sina egna tvister också. Att Paulus korrigerar korinthisernas beteende att dra varandra inför domstol med motiveringen ”Vet ni inte om att de heliga skall döma världen?”, kan grunda sig på uppfattningen att änglar ansvarade för världens domstolar.¹⁵⁵ Paulus fråga antyder i så fall att församlingen skulle ha delat den judiska synen och förståelsen av änglar.

I Första Korinthierbrevet 11:10 går Paulus tillrätta med korinthisernas syn på att vara ängel och uppmanar kvinnorna att fortsätta täcka sina huvuden. Kvinnorna skulle kunna ha missuppfattat vad det innebar att vara en ny människa genom att de inte täckte sina huvuden under gudstjänsterna.¹⁵⁶ Detta missförstånd kunde dels grunda sig på den judiska förståelsen av att kvinnor hade en nära koppling till änglarna, ett missförstånd som också grundade sig i deras syn på den fria viljan och frihet.¹⁵⁷ Om nu kvinnorna ville vara som änglar, borde de täcka sitt huvud precis som änglarna gör inför Gud (Jes 6:2). Detta kan grunda sig i församlingens förståelse av att vara en ny människa utifrån Galaterbrevet 3:28, där Paulus talar om att ingen längre är man och kvinna. Jason BeDuhn argumenterar för att änglareferensen i Första Korinthierbrevet 11:10 är ett argument för att korinthiserna trodde och praktiserade att den nya skapelsen och änglablivandet ägde rum i samband med dopet och mottagandet av Anden. Han grundar detta på hur detta passar väl in i textavsnittet, där Paulus verkar mana kvinnorna till att täcka sina huvuden eftersom just änglarna också gör det, dessa änglar som de vill efterlikna.¹⁵⁸ BeDuhn bygger sitt argument på förståelsen av att Paulus i vers 8 och 9 verkar peka på en skapelseordning där kvinnan bör underordna sig mannen på samma sätt som änglarna underordnar sig Gud. Paulus korrigerar samtidigt församlingens syn på änglablivande när han i vers 11 och framåt talar om en ny skapelseordning för dem som är i Kristus. I vers 12 säger Paulus att ”Ty liksom kvinnan har kommit från mannen, så blir också mannen till genom kvinnan, men allt kommer från Gud.” Att vara i Kristus och en ny skapelse innebär att det då också råder jämlika förhållanden mellan man och kvinna, jude och grek (Gal 3:28).

Paulus korrigerar ytterligare korinthisernas syn på att bli förvandlade till änglavarelser genom dopet och mottagandet av Anden i Första Korinthierbrevet kapitel 7. Paulus säger här att ”det är visserligen bäst för en man att inte röra en kvinna” (1 Kor 7:1). Traditionellt sett har denna vers tolkat som att Paulus utgår från sig själv och talar av egen erfarenhet. Gordon Fee menar dock att

¹⁵⁵ Se 3.3.3.

¹⁵⁶ Se 2.4.4.

¹⁵⁷ Se 3.4.2.

¹⁵⁸ BeDuhn 1999, 319.

denna vers är ett möjligt citat från korinthisernas brev till Paulus. Fee menar att korinthiserna hävdar att de inte ska röra en kvinna, vilket på den tiden var en omskrivning av att ha samlag, eftersom de i och med dopet och mottagandet av Anden uppfattade att de redan klivit in i den nya tidsåldern där äktenskap inte längre råder.¹⁵⁹ Församlingen verkade därför uppfatta sig själva som asexuella änglavarelser. Paulus förkastar inte helt deras uppfattning men vänder sig emot deras syn på att enbart vara andliga varelser och uppmuntrar snarare de gifta till att hålla sig till varandra "så att Satan inte fresta er" (v 5).

Utifrån *Första Klemensbrevet* bekräftas även tesen att församlingen sökte efter förebilder och hade börjat se änglar som förebilder. I *Första Klemensbrevet* 34 uppmanas korinthiserna att "se på hela änglaskaran, hur de är beredda att tjäna hans vilja" (1 Klem 34.5). I *Första Klemensbrevet* 16 uppmanas korinthiserna att ha Kristus som föredöme: "Kristus kom inte med högröstat och övermodigt skryt utan i ödmjukhet" (16.2). Klemens avslutar kapitlet med frågan: "Ni ser, mina kära, vilken förebild vi har fått. För om Herren ödmjukade sig så djupt, vad skall vi då göra, vi som genom honom har kommit in under hans nåds ok (16.16)?" Samtidigt understryker Klemens hur pass mäktigare, härligare och högre Jesu namn är än alla änglar (36.2). En liknande framställning går att hitta i Hebréerbrevet där det understryks att "Sonen är så mycket större än änglarna som det namn han har ärvt är förmer än deras" (Heb 1:4).

Församlingens missuppfattning om att bli som änglar i och med den nya skapelsen i Kristus kan alltså handla om församlingens intresse för andlighet och sökande efter andliga förebilder. Änglareferenserna skulle därmed syfta till att korrigera en missuppfattning gällande andlighet. En anledning till att församlingen börjat ifrågasätta Paulus andliga ledarskap är splittringstendenserna i församlingen, där en del av församlingen håller sig till Paulus, andra till Apollos, Kefas och Kristus (1 Kor 1:10–17). Paulus understryker därför att de inte ska ha någon annan förebild än Kristus som korsfäst (1 Kor 1:23). I detta textavsnitt ges också indikationer på att problemet just verkar handla om vad det innebär att vara andlig och att vara andliga förebilder. Som nämnts tidigare hade Paulus apostlaskap börjat ifrågasättas på grund av han inte uppträdde som samtidens förebilder i det att han framhävde sig själv. Andlighet, utifrån hellenistisk kontext, skulle ju snarare handla om att lyfta fram sig själv som överlägsen i styrka, kunskap och skönhet.¹⁶⁰ Paulus menar snarare att den andlighet han förespråkar inte karaktäriseras av "vishet och vältalighet" (1 Kor 1:17). Korinthisernas andlighet och förståelse av änglar indikerar att församlingen stod i en judisk och hellenistisk kontext. Vishet och vältalighet lyftes fram som något andligt och eftertraktat. Änglarna fungerade som andliga förebilder där gåvan att tala änglars språk var ett synligt tecken på andlighet. När det kom-

¹⁵⁹ Fee 1987, 276.

¹⁶⁰ Se 3.6.

mer till andlighet menar Paulus att ”judarna begär tecken och grekerna söker visdom” (v 22). Det Paulus har att erbjuda uppfattas som ”en stötesten för judarna och för hedningarna en dårskap” (v 23). Men det som judarna upplever som en stötesten och hedningarna en dårskap är egentligen Guds kraft och Guds vishet (v 24). Korinthisernas syn på andlighet ledde till att Paulus apostlaskap och andlighet uppfattades som en dårskap och svaghet. Ett sådant apostlaskap och en sådan andlighet uppfattade korinthiserna som ett nederlag och som något skamfyllt, där sådana personer placeras sist i segertåget, vigda åt döden (1 Kor 4:8). En sådan andlighet skulle därför leda till att man leddes ut på arenan för att plågas till döds ”till skådespel för människor och änglar” (1 Kor 4:9). I Första Korinthiserbrevet 4 går Paulus också tillrätta med vad det innebär att vara andlig. Han går tillrätta med korinthisernas andlighet genom att fråga: ”Vad äger du, som du inte har fått?” (v 7) Frågan skulle kunna vända sig mot den hellenistiska uppfattningen om att andlighet är något man kan prestera genom kunskap, vishet och att lyfta fram sig själv framför andra. Paulus poängterar snarare att andlighet är en gåva som ges som en gåva. Paulus ifrågasätter snarare korinthisernas uppfattning och sammanfattar det i ”om du har fått det (andlighet), varför skryter du då, som du inte hade fått det?” (v 7) Skryt verkar stå i kontrast till den andlighet som Paulus förespråkar. Paulus fortsätter vidare med att ironisera korinthisernas andlighet genom att säga att de redan är mätta, rika, redan har blivit kungar – och det utan apostlarnas hjälp (v 8).

4.1.3 Överdriven andlighet i Korinth

Korinthisernas syn på andlighet kan också ligga till grund för änglareferensen i Första Korinthiserbrevet 13:1.¹⁶¹ Änglareferensen dyker upp mitt i en argumentation om bruket av nådegåvorna. Om nådegåvorna praktiserades i en kontext där kunskap och vishet var starkt kopplat till andlighet, utifrån den hellenistiska förståelsen av andlighet, skulle änglars språk kunna ha varit något eftertraktat. En sådan syn på tungotalet kan ha delat församlingen mellan de ”andliga” som besitter gåvan att tala änglars språk och de andra som inte besitter gåvan. En sådan uppdelning av församlingen skulle kunna vara anledningen till att Paulus säger ”Om jag talade både människors och änglars språk”. Paulus ville därför betona hur mycket viktigare kärleken var jämfört med nådegåvorna, inte minst tungotalet.

Att änglar hade kommit att fungera som andliga förebilder kan grunda sig i influenser från både judisk angelologi och hellenistisk syn på andlighet. Anthony C. Thiselton menar därför att Paulus änglareferenser behöver förstås utifrån hans koppling med Qumrangemenskapens angelologi. Vid sammankomsterna hade de troende en övertygelse om att änglarna var närvarande.¹⁶²

¹⁶¹ Se 2.5.2.

¹⁶² Thiselton 2000, 840.

Om församlingen var influerad av den judiska traditionen och Qumranlitteraturen, borde änglar utgjort en självklar del i församlingens trosuppfattning. Änglarna kan också ha fungerat som förebilder utifrån den judiska angelologin där människan kunde bli som änglar.¹⁶³ På grund av korintiernas intresse för andlighet hade änglarna också en viktig funktion i den hellenistiska synen på andlighet där änglarna hjälper människan att uppnå en gudomlig natur.¹⁶⁴ Om församlingen i så fall redan uppfattat sig ha blivit förvandlade till gudomlig natur, kunde änglarna därför på ett naturligt sätt fungera som förebilder. Att vara en församling med en sådan förståelse av änglar och andlighet, kan ha gett upphov till en missuppfattning i synen på änglar och andlighet. Att församlingen influerades av det hellenistiska synsättet på andlighet visar också på att församlingen kämpade med sekularisering på grund av influenser från det omgivande samhället.¹⁶⁵ Detta indikeras av att de influerats av den hellenistiska synen på vishet kontra andlighet (1 Kor 1–3), den romerska synen på domsprocesser (6:12–20), samt en syn på frihet som i huvudsak kännetecknade den romerska överklassen (11:2–16).

Att församlingens hade missuppfattat innebörden av andlighet kan ha varit ett viktigt skäl till att Paulus skrev Första Korinthierbrevet. Det visar sig inte enbart i antalet änglareferenser. Begreppet som används för ”andlig” är πνευματικός. Det förekommer totalt 26 gånger i Nya testamentet, varav 15 gånger i Första Korinthierbrevet.¹⁶⁶ Utifrån den höga förekomsten av πνευματικός i Första Korinthierbrevet verkar andligheten var en viktig sak för Paulus att diskutera med församlingen. Paulus använder begreppet för att beskriva skillnaden mellan den andliga och oandliga människan (1 Kor 2:15). Paulus sammanfattar sedan att han inte kunde tala till församlingen när han var hos dem ”som till andliga människor utan som köttsliga människor” (1 Kor 3:1). De hade ännu inte lärt sig vad det innebär att vara andlig. Paulus tillägger sedan att han inte nu heller kan tala på ett andligt sätt ”eftersom ni fortfarande är köttsliga” (1 Kor 3:3). Gordon Fee menar att denna vers även korregerar deras syn på att enbart vara andliga varelser, fria från köttet (kroppen).¹⁶⁷ I kapitel 15 talar Paulus om uppståndelsekroppen och understryker att ”det andliga inte är det första utan det jordiska” (1 Kor 15:46). De kristna kan därför inte helt räkna sig som andliga varelser. Detta skulle i så fall vara en korrigering av att korinthierna trodde på och praktiserade en form av änglablivande förvandling som också gjorde dem fria från det jordiska och världsliga begränsningar och bekymmer. Detta är en tro som påminner om den hellenistiska förståelsen av andlighet. I Första Korinthierbrevet 15:52 tillrättavisar Paulus i så fall en tro och syn på andlighet och änglablivande förvand-

¹⁶³ Se 3.3.6.

¹⁶⁴ Se 3.6.

¹⁶⁵ Garland 2003, 9.

¹⁶⁶ πνευματικός nämns även 3 gånger i Romarbrevet och Efesierbrevet, 2 gånger i Kolosserbrevet samt 1 gång i Galaterbrevet.

¹⁶⁷ Fee 1987, 127.

ling som gör dem fria från begränsningar och bekymmer genom att understryka hur ”basunen skall ljuda och de döda skall uppstå odödliga, och vi skall förvandlas”. Paulus verkar därför vända sig emot en andlighet som gör sig fri från det mänskliga och jordiska. Församlingen verkar ha blivit influerade den hellenistiska förståelsen av andlighet där kunskap och vishet har ett nära samband med andlighet.¹⁶⁸ Detta visar sig bland annat i att begreppen σοφός ”vis” och σοφία ”vishet” förekommer 44 gånger i de Paulinska breven varav 29 gånger i Första Korinthierbrevet. Slutsatsen blir att Paulus även behövde korrigera korinthisernas syn på vishet för att kunna korrigera deras syn på andlighet.¹⁶⁹

I Första Korinthierbrevet 10 fortsätter Paulus argumentera för sin syn på andlighet genom att lyfta fram det israeliska folket och Mose. Folket tillhörde Mose. ”Alla blev i molnskyn och i havet döpta till Mose” (1 Kor 10:2). Sin andlighet fick de genom att ”äta samma andliga mat och alla drack samma andliga dryck” (1 Kor 10:3–4). Den gemensamma källan till andlighet var ”en andlig klippa som följde dem, och den klippan var Kristus” (1 Kor 10:4). Paulus understryker därför att korinthiserna endast kan vara andliga om de äter och dricker av det som Kristus ger dem, vilket också är en bild på Herrens måltid. Denna hade då inte betydelsen av att vara en magisk ceremoni som gjorde dem andliga utan den påminde dem om deras varande i Kristus och hur de får ta emot hans kropp och blod som en gåva.¹⁷⁰ För Paulus verkade andlighet därför vara kopplat till ett varande i Kristus och något som de troende får ta emot.

Första Korinthierbrevet 13–14 kan vidare tolkas som att Paulus vidareutvecklar sin bild av andlighet där det inte går att vara andlig utan att ha kärlek till sina trossyskon (13:1), att verka för församlingens uppbyggelse (14:4) och att synliggöra Gud i församlingen (14:25).

¹⁶⁸ Se 3.6.1.

¹⁶⁹ Fee 1987, 11.

¹⁷⁰ Garland 2003, 453–454.

4.2 Slutsats

Min slutsats är att Paulus skriver om änglar i Första Korinthierbrevet för att korrigera en skev syn på andlighet och en tro på att man kunde förvandlas till änglaliknande varelser i och med dopet till Kristus och mottagandet av Anden. i Första Korinthierbrevet fungerar änglarna som förebilder för församlingen.

Paulus korrigerar korinthisernas missuppfattning gällande andlighet och änglablivande genom att ironisera deras förståelse av att vara som änglar och deras syn på andlighet. Jag grundar detta på hur Paulus korrigerar deras förståelse av att vara som änglar och syn på andlighet genom att vid olika tillfällen lyfta fram hur apostlarna och hans egen andlighet uppfattas som dårskap. Jag grundar det också på att Paulus i varje textavsnitt som änglar nämns även korrigerar församlingen i antingen vad det innebär att vara andlig, ny människa eller ängel.

Denna slutsats bekräftar att det i församlingen skulle ha funnits en missuppfattad andlighet och en missuppfattad syn på den nya skapelsen i Kristus. Denna slutsats är en kritik mot en tro på änglablivande förvandling i och med dopet till Kristus och emottagandet av Anden. En sådan tro är snarare resultatet av influenser från den hellenistiska synen på andlighet i kombination med influenser av judisk angelologi som beskriver hur människan som besitter den rätta kunskapen kan tala änglars språk och vara som en ängel.

4.3. Vidare forskning

På grund av uppsatsens avgränsning har fler frågor dykt upp som inte är besvarade. Vad som framkommit är att änglar verkade ha en nära koppling till andlighet och den nya skapelsen för såväl Paulus som korinthiserna. Det skulle därför vara intressant att forska vidare kring vad det innebär att vara en ny människa/skapelse. Hur relaterar änglar till människor som genom dopet och mottagandet av Anden? Vad skiljer den nya människan från änglarna? Vilka likheter finns det? Hur relaterar Paulus änglareferenser i Första Korinthierbrevet till änglareferenserna i Andra Korinthierbrevet? I *Första Klemensbrevet* förekommer änglar minst fem gånger. Vad är bakgrunden, innebörden och anledningen till änglareferenserna i detta brev? Och hur relaterar dessa referenser till problematiken i Första och Andra Korinthierbrevet?

Litteraturförteckning

Primärkällor

- Andrén Olof och Beskow, Per. 1992. *De apostoliska fäderna*. Stockholm: Verbum.
- Baruch. Online: http://www.pseudepigrapha.com/apocrypha_ot/baruc.htm (åtkomst 170518).
- Book of Enoch. Online: http://www.pseudepigrapha.com/pseudepigrapha/1enoch_all.html (åtkomst 170518).
- Charlesworth, James. 1913. *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament*. Vol. 2. Oxford: Clarendon Press.
- Corpus Hermeticum. Online: <http://www.sacred-texts.com/chr/herm/hermes13.htm> (åtkomst 170518).
- Iliad. Online: <http://www.online-literature.com/homer/iliad/0/> (åtkomst 170518).
- Numa Pompilius. Online:
http://penelope.uchicago.edu/Thayer/e/roman/texts/plutarch/lives/numa*.html (åtkomst 170518).
- Philo of Alexandria. Online: <http://www.earlyjewishwritings.com/philo.html> (åtkomst 170518).
- Testament of Job. Online: <http://wesley.nnu.edu/sermons-essays-books/noncanonical-literature/noncanonical-literature-ot-pseudepigrapha/testament-of-job/> (åtkomst 170518).
- The Apocalypse of Abraham. Online:
http://www.pseudepigrapha.com/pseudepigrapha/Apocalypse_of_Abraham.html (åtkomst 170518).

Sekundärkällor

- Barrett, Charles, Kingsley. 1968. *A Commentary on the First Epistle to the Corinthians*. BNTC. London: Adam & Charles Black.
- Bedard, J. Stephen. 2008. "Hellenistic Influence on the Idea of Resurrection in Jewish Apocalyptic Literature." *Journal of Greco-Roman Christianity and Judaism* 5, 174–189.
- BeDuhn, Jason D. 1999. "'Because of the Angels': Unveiling Paul's Anthropology in 1 Corinthians 11." *Journal of Biblical Literature* 118, 295–320.
- Bietenhard, Hans. 1975. "ἄγγελος." *The New International Dictionary of New Testament Theology*. Redigerad av Colin Brown. Vol. 1. London: The Paternoster Press, 101–103.
- Broer, Ingo. 1993. "ἄγγελος." *Exegetical Dictionary of the New Testament*. Redigerad av Horst Balz och Gerhard Schneider. Vol. 1. Grand Rapids: Eerdmans, 13–16.
- Bruce, Frederick, Fyvie. 1971. *1 & 2 Corinthians*. NCBC, vol 17. Grand Rapids: Eerdmans.
- Conzelmann, Hans. 1975. *1 Corinthians*. Hermeneia, vol. 16. London: Fortress Press.
- Danker, Fredrick William (red). 2000. *A Greek English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature*. 3e utg. Chicago: University of Chicago Press.
- Davidson, J. Maxwell. 1992. *Angels at Qumran*. Sheffield: Sheffield Academic Press.

- Delcor, Mathias. 1968. "The Courts of the Church of Corinth and the Courts of Qumran." *Paul and Qumran*. Redigerad av Jerome Murphy O'Connor. London: Geoffrey Chapman.
- Evans, Annette Henrietta Margaretha. 2007. "The Development of Jewish Ideas of Angels: Egyptian and Hellenistic Connections." Doktorsavhandling inom filosofi, Stellenboschs universitet.
- Evans, Annette, Henrietta, Margaretha. 2013. "The Hellenistic Connection to Jewish Beliefs about Angels." *Scriptura* 112, 1–12.
- Fee, D. Gordon. 1987. *The First Epistle to the Corinthians*. NICNT. Grand Rapids: Eerdmans.
- Fitzmyer, A., Joseph. 2008. *First Corinthians*. AB, vol. 32. New Haven: Yale University Press.
- Garland, E. David. 2003. *1 Corinthians*. BECNT, vol. 8. Grand Rapids: Baker Academics.
- Godet, Frédéric. 1894. *Inledning till Pauli bref*. Översatt av Pehr Montan. Uppsala: Almqvists & Wiksell.
- Hengel, Martin. 1974. *Judaism and Hellenism: Studies in Their Encounter in Palestine during the Early Hellenistic Period*. London: Fortress Press.
- Hodge, Charles. 1972. *Commentary on the First Epistle to the Corinthians*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Hoskins, Paul M. 2001. "The Use of Biblical and Extrabiblical Parallels in the Interpretation of First Corinthians 6:2–3." *The Catholic Biblical Quarterly* 63, 287–297.
- Kittel, Gerhard. 1964. "ἄγγελος." *Theological Dictionary of the New Testament*. Redigerad av Gerhard Kittel. Översatt av Geoffrey W. Bromiley. Vol. I. Grand Rapids: Eerdmans, 74–87.
- Koester, Helmut. 1982. *History, Culture and Religion of the Hellenistic Age*. Berlin: Walter De Gruyter.
- MacCant, W. Jerry. 1988. "Paul's Thorn of rejected apostleship". *Journal of Biblical Studies*. Vol. 34/4, 550–572.
- MacCartney Wilson, John. 1939. "Angel." *The International Standard Bible Encyclopaedia*. Redigerad av James Orr. Vol I. Grand Rapids: Eerdmans, 132–135.
- Meyer, Heinrich, August. 1861. *Kritisch Exegetische Handbuch über den Ersten Brief an die Korinther*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Neufeld, Dietmar. 2000. "Acts of Admonition and Rebuke: A Speech Act Approach to 1 Corinthians 6:1–11." *Biblical Interpretation* 8, 375–399.
- Newsom, Carol. 1985. *Songs of the Sabbath Sacrifice*. Atlanta: Scholars Press.
- Newsome, D. James. 1992. *Greeks, Romans, Jews: Currents of Culture and Belief in the New Testament World*. Philadelphia: Trinity Press.
- Nkansah-Obrempong, James. 2008. "Angel." *Global Dictionary of Theology*. Redigerad av William A. Dyrness och Veli-Matti Kärkkäinen. Vol. 1. 2:a utgåvan. Nottingham: Inter-Varsity Press, 35–39.
- Noll, Stephen. F. 1997. "Angels, Heavenly beings, Angel Christology." *Dictionary of the Later New Testament and Its Development*. Redigerad av Ralph P. Martin och Peter H. Davids. Vol 1. Leicester: Inter-Varsity Press, 44–48.
- Osei-Bonsu, Robert och Gokah, Theophilus. 2012. "Contextualizing the Role and Conduct of Women in Worship Inscribed in Apostle Paul's Writing and Its Application in Contemporary Society." *International Journal of Religion and Society* 3/1, 33–42.

- Prior, David. 1985. *The Message of 1 Corinthians*. BST, vol 15. Leicester: Inter-Varsity Press.
- Reid, G. Daniel. 1993. "Angels, Archangels." *Dictionary of Paul and his Letters*. Redigerad av Gerald F. Hawthorne och Ralph p. Martin. Vol. VI. Leicester: Inter-Varsity Press, 21–23.
- Sarr, M. James. 2000. *Sharers in Divine Nature: 2 Peter 1:4 in Its Hellenistic Context*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Thiselton, C, Anthony. 2000. *The First Epistle to the Corinthians: A Commentary on the Greek text*. NIGTC. Grand Rapids: Eerdmans.
- Tolmie, D. Francoise. 2009. "Angels as Arguments? The Rhetorical Function of References to Angels in the Main Letters of Paul" *Theological Studies* 67, 1–8.
- Williams, Guy. 2009. *The Spirit World in the Letters of Paul the Apostle*. Göttingen: Vandenhoeck Ruprecht.
- Winter, W. Bruce. 2001 *After Paul left Corinth*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Witherington, Ben. 1995. *Conflict & Community in Corinth: A Socio-Rhetorical Commentary on 1 and 2 Corinthians*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Wold, G. Benjamin. 2005. *Women, Men and Angels*. WUNT. Tübingen: Mohr Siebeck.